Politika i gospodars

Skripte iz politike (politika i gospodarstvo)
za internu upotrebu
Pripremila Tanja Carić, prof.
Gimnazija Pula

1. Uvod - politika kao društveni odnos

Društvena sredina (zajednica) postavlja uvjete (pogodne ili nepogodne) za ostvarenje naših interesa i ciljeva . Upravo ti uvjeti društvene zajednice prema kojima ravnamo svoje djelovanje rezultat su politike.

Zbog brojnosti različitih interesa i ciljeva pojedinaca nužno je uspostaviti opće uvjete života, koji su utemeljeni na trajnim i provedivim normama ponašanja i djelovanja u društvu.

Kad ne bi bilo pravila društvenog djelovanja, kad ne bismo imali zajedničkog društvenog cilja i kad ne bismo bili sigurni u neka svoja prava, bili bismo u stalnom strahu i mogućem sukobu "svi protiv svih", a napredak čovječanstva bio bi zaustavljen u brojnim sukobima pojedinaca.

Politika se iskazuje u općenito društveno prihvaćenim pravilima ljudskog ponašanja u široj društvenoj zajednici – državi. Ona nastaje kao posljedica iskazanih društvenih interesa i ciljeva i formira se na temelju ukupnih društvenih mogućnosti za ostvarenje tih ciljeva.

Nositelji političke vlasti u državi upravljaju druševnim životom tako da se osiguraju mogućnosti za ostvarenje što većeg broja državnih interesa i ciljeva. U tom smislu nositeljima političke vlasti u državi stoje na raspolaganju brojna sredstva politike, kojima mogu vladati- navesti sve građane države da prihvate određeni model ponašanja jer se kroz njega ostvaruju najbolji uvjeti društvenog života za ispunjenje ciljeva državne politike.

Politika je svjesno djelovanje u društvenoj zajednici kojim se izbjegavaju međusobni sukobi pojedinaca, kojim se svi oni usmjeravaju na prihvaćanje zajedničkih interesa i ciljeva unutar kojih će ostvarivati sve svoje pojedinačne interese i ciljeve. Zato kažemo da **je političko djelovanje usmjereno na ostvarenje općih interesa i ciljeva u državi.**

Politikom se dakle ostvaruju temeljni interesi i ciljevi i pojedinaca i društva tako da se osiguraju najpogodniji mogući uvjeti za ostvarenje brojnih ciljeva ljudskog postojanja.

Na temelju uvjeta koje nam stvara politika svi mi postavljamo svoje životne ciljeve, biramo sredstva kojima ćemo ih ostvariti i očekujemo određeni položaj u svojoj društvenoj zajednici.

S obzirom na širinu i sadržaj razlikujemo:
- **opću politiku** – sveukupna politička događanja na nekom području; podjela politike s obzirom na područje koje obuhvaća, npr. lokalna politika, državna politika, međunarodna politika.
- **posebnu politiku** – pojedini segmenti općih politika; podjela politike s obzirom na predmet kojim se bavi npr. kulturna politika, gospodarska, vanjska, socijalna, prosvjetna, itd.

Politologija ili politička znanost je samostalna znanost o politici, razvila se iz filozofije politike.

2. Određenje pojma politike

Određenje pojma politika vraća nas u kolijevku europske civilizacije – u staru Grčku – koja je svojim civilizacijskim i kulturnim dometima utemeljila brojne europske početke.

Riječ politika (**politeikos** = građanski, javni, državni) rabljena je u staroj Grčkoj kao pojam kojim se određuju **poslovi zajedničkog društvenog interesa, poslovi upravljanja državom** (koja se u staroj Grčkoj također naziva politea).

grč. polis = grad država

Grci su pojmom politika označavali **vještinu ili umjeće djelovanja u zajednici kojim se nastoji urediti zajednički život radi ostvarenja zajedničkog dobra**; također poslove vezane uz polis.

Politika je djelatnost uređivanja i upravljanja onim poslovima koji predstavljaju zajednički interes velikog broja ljudi.

Pojam politike najčešće vezujemo uz :

- državničke poslove i upravljanje,
- sve mjere usmjerene na obranu interesa neke društvene grupe ili na stvaranje pogodnih uvjeta za osvajanje vlasti u državi,
- određeni smjer i metode rada države , stranke, ustanove ili pojedine osobe,
- preneseno značenje – lukavost, prepredenost ili proračunatost.

Danas, politika predstavlja skup znanja i vještina koje se primjenjuju na različitim razinama društvenog života kako bi se ostvarili brojni interesi i ciljevi zajedničkog života ljudi. Suvremeno razumijevanje politike i njezino značenje odnosi se na nastojanje oko zajednice, nastojanje da se uredi zajednički život ljudi. To znači **usklađivanje pojedinačnih interesa i oblikovanje zajedničkog interesa.**

Politika je višeznačan pojam, a u različitim teorijama vezuje se uz:

1. Razumno djelovanje koje teži uređenju zajednice ili nekom od njezinih elemenata (crkva , obitelj ....)
2. Politika je djelovanje koje se odnosi na **mogućnost da se volja političkog subjekta nametne bez obzira na otpor koji pružaju drugi (MOĆ). Politika je borba za vlast.**
3. Politika se **vezuje uz institucije ili ustanove koje omogućuju pravilnost političkog djelovanja** i koje postoje iznad pojedinca i postupaju po pravilima (parlament, vlada, zakoni, sudovi...)

4. Politika **se vezuje uz državu kao ključnu instituciju modernog političkog života** kojom se na nekom prostoru organizira i ustanovljava vlast.
5. Politika se vezuje uz **mogućnost oblikovanja i javnog zastupanja različitih interesa** i potrebu članova zajednice da se opredijele za različite vrste političkog ponašanja (članstvo u stranci, simpatizeri...)
6. Politika se vezuje za svjesno stvaranje povijesti i uređenje odnosa među ljuduma , ali i ljudi s okolinom. Kroz sve promjene tijekom povijesti osnovni problem politike ostaje razumno djelovanje koje je usmjereno na zajednički život ljudi.

Dakle, politika radi s ljudima i nastaje djelovanjem ljudi koji djeluju unutar nekog poretka kako bi poboljšali neku zajednicu, preuredili je, podržali ili ukinuli.

S obzirom na opseg političkog djelovanja razlikujemo unutarnju i vanjsku politiku.

Unutarnja politika provodi se na prostoru određene države , a ostvaruje se djelovanjem politike na svim područjima ljudskog života, npr. prosvjetna politika , socijalna politika itd. S obzirom na sadržaj političkog djelovanja razlikujemo brojne vrste politika koje se očituju u svim područjima ljudskog života:

u gospodarstvu - gospodarska politika
u kulturi – kulturna politika
u zdravstvu – zdravstvena politika
u školstvu – prosvjetna politika
u poljoprivredi – agrarna politika itd.

Nositelji političke vlasti raspolažu sredstvima političke moći kojima utječu na društvena kretanja. Oni na taj način provode određenu politiku. Gospodarska politika u nekoj državi očituje se u zakonodavstvu, u državnim porezima, carinama, cijenama, gospodarskim subvencijama i brojnim drugim mjerama koje poduzimaju nositelji te politike kako bi ostvarili svoje političke ciljeve. Djelovanje politike prepoznatljivo je u svim područjima ljudskog života. Uspješnost određene politike očituje se u razini općeg zadovoljstva u društvu, koje se iskazuje kao slaganje građana s političkim djelovanjem nositelja političke vlasti.

Vanjska politika odnosi se na djelovanje države u zajednici s ostalim državama i međunarodnim organizacijama . Rezultat ukupnog djelovanja vanjskih politika svih država su **međunarodni politički odnosi,** koji na globalnom planu predstavljaju uvjete života čovjeka i čovječanstva. Bit vanjske politike određena je brojnim svrhama zbog kojih međunarodni subjekti komuniciraju sa svojim okruženjem.

Brojni gospodarski, kulturni i vojni ciljevi svake države određuju njezinu vanjsku politiku u smislu njezinog nacionalnog interesa.

Kad se govori o vezi unutrašnje i vanjske politike, u smislu njihove međusobne povezanosti i međuzavisnosti (vanjska politika je produžena ruka unutrašnje politike), nužno je razumjeti strukturne osobitosti svake

države, razinu moći u kontekstu unutrašnje stabilnosti i uloge koju pojedina država ima u međunarodnoj zajednici.
Unutrašnja stabilnost i ravnoteža društvenih interesa u državi djelovat će na međunarodnu zajednicu kao činitelj mira i stabilnosti na prostoru njezina utjecaja, dok će unutarnja nestabilnost pokazivati tendenciju širenja na širi međunarodni prostor.

U interesima međunarodne zajednice uvijek se pokazuju opći interesi (oni koji su prihvatljivi najvećem broju država svijeta) i interesi onih država koje imaju najveći utjecaj na svjetska politička zbivanja ("svjetske sile").

Odnos politike i morala – povijesni razvoj pojma

- **Antika**
  Od Platona nadalje u grčkoj filozofsko-političkoj misli prevladava ideja da su moral i politika nerazdvojni. Moralna politika je jedina politika u pravom smislu riječi. Kategorija općeg dobra postaje centralni kriterij razlikovanja političkih poredaka. Politika je područje slobode, jednakosti i vrline, a odnosila se na građane (isključeni su robovi, žene i stranci), pa se izvodila iz pojmova građanstvo i građanin (grč. polites)
- **Srednji vijek**
  I dalje se politika shvaća kao ostvarenje moralnih načela. Jedina ispravna politika je ona koja slijedi Božje zapovjedi.
- **Novi vijek**
  Realniji pogled na politiku počinje s N. Machiavelliem, kojeg se smatra utemeljiteljam filozofije politike i politologije novog vijeka. Politika se odvaja od etike i morala, te se shvaća kao vještina vladanja, a ne sredstvo za ostvarivanje moralno opravdanih ciljeva.
  Politika se odnosi na državu u kojoj se počinje vladati putem vlasti i državnih institucija. Vladar mora znati vještinu vladanja i kada je moguće mora koristiti političku vrlinu, a kada to nije dovoljno može koristiti moć i silu kako bi očuvao državu. Međutim, ne mora znati da ne može opstati bez svojih podanika (građana).
  Makijavelizam – danas označava političku i društvenu praksu koja se služi intrigama, manipuliranjem i drugim prljavim sredstvima da bi osvojila ili zadržala vlast.(predstavlja djelomično izvrtanje Machiavellijevih ideja)
  Od 18. i 19. st. Političko djelovanje postaje sve složenije, odvija se preko političkih stranaka i predstavničkih tijela (parlamenata) koji prenose političku volju naroda na državu.
- **Suvremeno doba**
  Osim države, političkih stranaka i predstavničkih tijela, politika se sad odnosi i na područje civilnog (građanskog društva) – nevladine organizacije, udruge, sindikate, medije i građanske inicijative koje djeluju u javnosti.
  Civilno društvo i njegova udruženja treba shvaćati kao ispravljanje i kontrolu državne vlasti.

3. Moć i vlast

Zajednička obilježja svih političkih poredaka odnose se na činjenicu postojanja društvene moći iz koje proizlazi i politička vlast na temelju koje se organizira politički poredak svake države. (politički poredak = državno uređenje, režim)

Moć je mogućnost nametanja svoje volje (jednoga ili grupe) drugima, unatoč otporu.(Max Weber)
Moć je vjerojatnost da se unutar nekog društvenog odnosa provede vlastita volja unatoč potencijalnom otporu, a bez obzira na čemu se ta vjerojatnost zasniva – ne mora to biti fizička sila, isto je bitna i politička moć, ekonomska moć, ideološka moć.
Znači, ona podrazumijeva mogućnost prisile, što ne znači da se ona mora primijeniti.
Moć je najčešće samo vjerojatnost, prijetnja, mogućnost, nije nužno njezino izražavanje.
Nekada je moć bila shvaćana pozitivno, polazeći od svemoći Boga, međutim kad se počinje dovoditi u pitanje Bog i na moć se počinje drugačije gledati. Moć sama po sebi nije nešto negativno, niti nešto pozitivno.
Hobbes je prepoznao primarnost svih čovjekovih težnji u nastojanjima oko moći. On je primijetio da čovjeku vlastita težnja za moć ostaje tako strastvena i snažna da ne može biti zadržana u granicama kako od strane religije tako ni od strane uma, nego tek samo još većom moći, državom.

Vlast je institucionalno utvrđena moć.
Max Weber je utvrdio da su za tranformaciju moći u vlast odlučujuća dva čimbenika: legitimnost i organiziranost.
Vlast je vjerojatnost da će se neka skupina ljudi pokoriti nekoj naredbi ili svim naredbama koje dolaze iz određenog izvora. Razlika između moći i vlasti jest u tome što vlast pretpostavlja barem najmanju mjeru dobrovoljnog pokoravanja , a moć podrazumijeva prisilu. Drugim riječima , **oni koji se podređuju nekoj vlasti moraju u tome nalaziti makar i najmanji vlastiti interes**. Svaka vlast teži svom učvršćivanju i kontinuitetu, tj. nekoj vrsti stalnosti i stabilnosti. Da bi to postigla, mora uspostaviti vlastitu legitimnost, a to znači uvjerenje većine članova društva da je ta vlast valjana i opravdana.

Razlika između država zapravo je razlika između poredaka koji su u tim državama na snazi. Svaki poredak je određen: -1. izvorom svoje legitimnosti,
2. odnosom između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti i
3. procedurom kojom se biraju tj. imenuju i opozivaju

vršitelji vlasti.

Legitimnost vlasti je osnova razlikovanja među političkim porecima, a ona podrazumijeva da pojedinci prihvaćaju poredak i djeluju u skladu s njim ne samo iz navike ili običaja, iz individualnog interesa ili straha od represije nego na temelju uvjerenja u njegovu valjanost i opravdanost.
Danas legitimnost ne znači samo opravdanost nekog poretka , nego **i njegovu zakonitost, tj. da je zasnovan na zakonu.**

Pojmovi legitimnosti i legitimiranja nastali su u evropskoj političkoj tradiciji u kojoj su osobito značajne dvije postavke: ideja političke zajednice kao zajednice slobodnih građana, te
razdvojenost političke (svjetovne) i vjerske vlasti.
To se bitno razlikuje od despotske tradicije velikih carstava Azije.
Suprotnost legitimnoj vlasti je uzurpatorska vlast ili tiranija (ilegitimni oblici vlasti).

Legitimnost je osnova na kojoj neka vlast temelji svoje pravo da očekuje pokoravanje ostalih. Svaka vlast koja je dovoljno trajna , *de facto* je legitimna vlast, tj. ima razrađen sustav za opravdanje svog postojanja.

Na temelju vrste legitimnosti na koju se neka vlast poziva, **Max Weber** razlikuje tri tipa vlasti:
1. Racionalna vlast temelji svoju legitimnost na unaprijed određenim normama ponašanja, zakonskim aktima i procedurama te formaliziranom pravu pojedinaca koji su na pozicijama vlasti. Legitimnost najčešće izvire iz ideje nacije ili klase. Većina današnjih poredaka temelji se na ovom obliku legitimne vlasti. **Građan**i se pokoravaju zakonu, a ne vladaru kao osobi.

2. Tradicionalna vlast temelji svoju legitimnost na općem prihvaćanju tradicije, odnosno vjerovanju da je postojeća tradicija sveta i nepovrediva, te da oni koji su u skladu s tom tradicijom oduvijek posjedovali vlast imaju na nju i pravo (nasljedna prava i nasljeđivanje vlasti). Upravni aparat čine rođaci i podanici. To su tradicionalne apsolutističke monarhije. **Podanici** su poslušni vladaru, više nego zakonima.

3. Karizmatska vlast temelji svoju legitimnost na vjerovanju u posebnu "svetost", heroizam ili primjerenost značaja određene osobe i nupitnost normi ili poretka što ga je ona uspostavila. Vjeruje se da karizmatska ličnost (vođa) posjeduje nadljudske ili barem posve izuzetne moći i osobine. Vođa donosi promjenu. **Sljedbenici** su bezrezervno podložni vođi i njegovim moćima. Nestabilni oblik vlasti, jer se karizma treba stalno potvrđivati (promjenama, uspjesima, osvajanjima, napretkom..), a ako karizmatičnost nestane vođa može biti svrgnut ili prijeći u ilegitimni oblik vlasti (ako izgubi legitimnost) ili može prijeći u tradicionalni ili racionalni oblik vlasti.

Legitimnost ne podrazumijeva samo valjanost procedure dodjele vladalačkog mandata (izborom ili nasljeđivanjem) nego i niz drugih obilježja: usmjerenost na opće dobro, humanost i obzirnost u postupanju s potčinjenima, pravednost i sl. Niz autora smatra da protiv nelegitimne

vlasti građani imaju pravo na otpor i pobunu (tzv. građanska neposlušnost).

Neki razlozi zbog kojih neka vlast zadobiva legitimitet su:
- dugotrajnost – jer se na sličan način vlada dugo vremena
- dobro upravljanje – jer rast standarda i kvaliteta života povećava zadovoljstvo ljudi
- ustroj vlasti – jer u tijelima vlasti sjede oni koje su ljudi izabrali (demokratska vlast)
- korištenje nacionalnih simbola – ona koja ostvaruje težnje određene nacionalne skupine)

Legalnost - djelovanje koje je u skladu s onim što propisuje trenutačno važeći zakon.
- legalno djelovanje vlasti – u svojem djelovanju i sama vlast poštuje propisane zakone i djeluje unutar njih
- nelegalno djelovanje vlasti – vlast svojim postupcima krši zakone, izlazi izvan zakonskih okvira.
- legitimna i legalna vlast većini građana predstavlja **autoritet**

Autoritet – razina poštovanja ili časti povezanih s društvenim položajem.

4. Političko djelovanje

Političko djelovanje je javno djelovanje čija je svrha utjecaj na političke stavove drugih ljudi, tj. postizanje nekog politički poželjnog cilja onoga koji djeluje.
Oni koji politički djeluju jesu nositelji politike.

Suvremena politička praksa ističe da političko djelovanje treba biti utemeljeno na sljedećim postavkama :
- **sloboda** – svatko ima pravo na slobodno političko djelovanje
- **ljudsko dostojanstvo** – političko djelovanje ne smije ugrožavati ljudsko dostojanstvo – ni sredstva ni ciljevi
- **politička kultura** – razvijena svijest o važnosti sudjelovanja u političkom životu i o realnim mogućnostima da se utječe na događaje.

Politička kultura je skup znanja i uvjerenja pojedinaca i društvenih grupa u vezi s političkim sustavom; dominantan način razmišljanja nekog naroda koji se odnosi na politički život.

Glavni obrasci političke kulture:
1. **Participacijska kultura** – visoka politička osviještenost, informiranost i spremnost za političko djelovanje; uvjerenje da se može politički utjecati; tipična za razvijene demokracije
2. **Podanička kultura** – osrednja politička osviještenost i informiranost, čest osjećaj nemoći da se išta bitno promijeni i da se izvrši utjecaj; ljudi se pretežno ponašaju kao pasivni podanici.
3. **Župljanska kultura** – Niska politička osviještenost i informiranost; nema svijesti o cjelovitoj političkoj zajednici; ljudi su povezani s bliskim

zavičajem (župom) bez obraćanja pozornosti na širi kontekst (regiju ili cijelu državu) jer se u tom kontekstu osjećaju potpuno bespomoćno.

Svaka država ima građane koji pripadaju svim ovim kulturama, presudno je koji su najbrojniji.

Politička socijalizacija je kontinuirani proces odgoja i obrazovanja građana s ciljem usvajanja participacijske političke kulture. (medijske kampanje, predmeti u školama i sl.)

Vrste političkog djelovanja:

1. **politički napis**
2. **politički govor**
3. **politička utakmica**

1. **Politički napis** čine tekstovi koji se objavljuju u pisanim medijima (novine i internetski portali), na stranačkim lecima, predizbornim plakatima, publicističkim knjigama i sl. a s ciljem usmjeravanja čitatelja prema nekom političkom djelovanju.

2. **Politički govor** je govor u kojem se govori o temi od općeg interesa, a u svrhu da se slušatelje u nešto uvjeri te utječe na njihove stavove, odluke, djelovanja.

Prema općem tonu, sadržaju i formi postoje tri vrste političkog govora:

a) **Ekskluzivni politički govor** – koriste ga politički profesionalci i politolozi u svojoj međusobnoj komunikaciji, stručna terminologija; često je nerazumljiv prosječnom čovjeku.
b) **Totalitarni politički govor** – jezik pun fraza koje je stvorila vladajuća politička partija i koji se nastoji proširiti na nepolitičke teme (želi postati totalan); izrazito netolerantan prema neistomišljenicima i često poziva na netrpeljivost i nasilje.
c) **Demokratski politički govor** – jezik koji je po svojoj formi razumljiv prosječnim ljudima, a po sadržaju tolerantan prema neistomišljenicima, priznaje različitosti; jezik dijaloga.

Prema individualnim karakteristikama govornika postoji pet vrsta političkog govora:

- **Emotivan** – govornik utječe na emocije slušatelja odabirom vokabulara, emotivno nabijene riječi (domovina, krv, suze, majka zemlja i sl.), posebna intonacija i gestikulacija (svečani ton, povišeni glas i sl)
- **Ekspresivan** – raznolike riječi i rečenice , čime dobiva na izražajnosti.
- **Iterativan** – ponavljanje osnovnih misli i stavova, govornik želi da slušatelji zapamte najvažnije.
- **Ekstenzivan** – različitim digresijama želi se udaljiti od teme koja govorniku ne ide u prilog i skreće govor prema sebi povoljnijim temama.

- **Koherentan** – govor je oblikovan u skladnu cjelinu, u skladu sa predviđenim vremenom, temom i vrstom slušatelja. Zaokružen i cjelovit govor.

3. <u>**Politička utakmica**</u>
   - vrsta aktivnog političkog djelovanja u svrhu postizanja političkog cilja.
   U užem smislu, to je djelovanje političkih stranaka s ciljem dolaska na vlast; prije izbora - kampanje, između izbora, konferencije za tisak i sl.
   U širem smislu, politička utakmica je djelovanje svih onih koji su se slobodno odlučili za neke ideale i aktivno rade na njihovu ostvarenju – interesne skupine, društveni pokreti, pojedinci..

   Glavni akteri političke utakmice su političke stranke, interesne skupine (grupe za pritisak) i društveni pokreti, a o njima će kasnije biti riječ.

5. Subjekti politike

Subjekt je u socijalnoj i političkoj teoriji onaj tko izaziva djelovanje. Subjekt može biti pojedinac, skupina, klasa, nacija , narod ili puk, država....
Liberalna teorija smatra individuu tj. pojedinca bitnim subjektom, dok demokratska polazi od djelovanja većine u ime naroda koji ima suverenost. Niz analiza suvremenih društava i njihovih političkih načina funkcioniranja ukazuje na to da su upravo visokoorganizirane institucije (DRŽAVA prije svih) ključni subjekti modernog političkog života. Protiv takva stanja stvari djeluju neformalni, izvaninstitucijski, pa i ilegalni subjekti.

5.1. DRŽAVLJANIN

Državljanin je **temeljni politički subjekt u demokratski ustrojenoj zajednici**. Pojam se od 17.st rabi kao suprotnost oznaci podanik . **Podanik** označuje politički status pojedinca u monarhiji ili u drugom tipu uređenja kojem je suverenost pridana vladaru -pojedincu .
Već rimsko pravo poznaje oznaku **civis Romanus** koja <u>samo dijelom</u> odgovara suvremenom poimanju državljana. Međutim, civis Romanus je imao tri temeljna svojstva: slobodu, građanska prava i pripadnost obitelji. Ove se tri razine , posebice nakon francuske revolucije, u političkoj teoriji postupno razdvajaju u trojno određenje ljudske osobe kao čovjeka, građanina i kao državljanina.

<u>**Čovjek**</u> **je određen svojim prirodnim osobinama i vezama , prije svega obiteljskim i porodičnim.** On **obitava u sferi intimnosti,** tj. u sferi u kojoj stupa u odnose koji su posredovani isključivo srodstvom ili osobnim izborom. Na toj razini (najčešće bilo kakva forma obitelji) čovjek zadovoljuje svoje primarne potrebe za drugim ljudima. U obitelji dijete prolazi kroz osnovne razine socijalizacijskog procesa , tj. procesa navikavanja na život u društvu i zajednici. Taj je proces pretpostavka za život izvan obiteljskog kruga, što je za odrasle ljude svakidašnje iskustvo.

U tradiciji **je obiteljska , intimna sfera smatrana načelno slobodnom od izvanjskog zakonskog i svakog drugog interveniranja i reguliranja**. U novije vrijeme sve veći broj država teži pravnome i drukčijem utjecaju na život u obitelji (npr. mjerama socijalne politike) prije svega u cilju zaštite prava onih njezinih članova (najčešće djece i žena) koji bi mogli biti izvrgnuti pritisku na osnovi naslijeđenog (patrijarhalnog) ustrojstva odnosa u obitelji.

Građanin (razlikovanje počinje u francuskom – *bourgeois*) jest **oznaka čovjeka kao subjekta u odnosima građanskog (civilnog) društva, dakle u odnosima zbrinjavanja materijalne egzistencije.** Ti se odnosi zbivaju izvan obiteljskog , intimnog kruga (u načelu određenoga domom), u modernim društvima sve više unutar tržišnog ili sličnog sistema veza među pojedincima koji teže zadovoljenju svojih potreba. Građanin je stoga određen prije svega svojim interesom koji zadovoljava kao ljudsko biće sa svim svojim konkretnim osobinama. U tom kontekstu, vezivanja se zbivaju kao interesna vezivanja , od interesnih grupa do klasa. **Prava građanina se jamče civilnim i privrednim pravom**. Pri tom se u suvremenim uvjetima nastoji samo zajamčiti egzistencijalni minimum svim stanovnicima, a građanima – ako je moguće – jednake šanse za zadovoljenje njihovih potreba, koje ostaje u sferi privatnosti.

Državljanin je za razliku od čovjeka i građanina oznaka apstraktne osobe koja je svedena na političko pravo. Apstrahira se od fizičkih (spolnih, starosnih), socijalnih (pripadnost sloju ili klasi), nacionalnih, političkih, religijskih i drugih specifičnih karakteristika osobe.

Državljanin je tako individua u doslovnome smislu riječi (individuum znači dakle: posljednja točka diobe neke društvene cjeline,točka iza koje diobe više nema). Takva odredba ima smisla pod pretpostavkom postojanja jednakosti kao temeljne vrijednosti demokratskog poretka. Svakidašnje iskustvo pokazuje da ljudska bića kakva odista jesu, ne mogu biti međusobno jednaka. Stoga zbiljski ljudi ne mogu biti subjektima zajednice demokratskog ustrojstva, jer bi razlike među njima (od fizičkih do svjetonazorskih) unaprijed onemogućile zahtijevanu jednakost.

Državljanin jest subjekt javne sfere (za razliku od intimne i privatne) i kao takav je nositelj prava, ravnopravan s drugima.

Državljanin ima dva svojstva:

1) **pripadnost određenoj političkoj zajednici (državi) – tj. državljanstvo.**
Osoba dobiva državljanstvo najčešće: rođenjem, brakom, stalnim – dugotrajnim boravkom, porijeklom -od roditelja, međunarodnim ugovorima itd. Svi kojima je priznat status državljana u načelu su ravnopravni, te nema smisla govoriti o “državljanima drugog reda”, jer to onda i nisu državljani nego podanici.

2) **političko pravo** – priznaje se na osnovi pretpostavke da je u stanju razumno prosuđivati o javnim poslovima. Punoljetnost se u suvremenim društvima priznaje automatski na osnovi određenih

godina života. Razlikujemo: **aktivno biračko pravo** – pravo da netko može glasovati na izborima i **pasivno biračko pravo** – pravo da netko bude biran za predstavnika u nekom predstavničkom tijelu.

Državljanin odlučuje o ustrojstvu i funkcioniranju zajednice polazeći od razumskog izbora među varijantama njezina boljitka. No, u praksi oni se veoma često opredjeljuju na osnovi svojih pojedinačnih ili skupinskih interesa (dakle: kao građani), ili na osnovi osobnih emocionalnih sklonosti za određene ličnosti ili stranke.

U domaćoj je literaturi uvriježeno da se državljanin naziva također građaninom, čime se gubi spomenuta distinkcija.

Prava državljanina treba uzeti u obzir prije svega kao pozitivna (potvrdna, afirmativna), dok su prava građana ponajprije negativna prava (definirana kao zabrane) na očuvanje privatnosti u civilnom društvu.

Obveze državljanina izviru isključivo iz demokratski donesenih odluka uz uvjet da su prirodna prava čovjeka i državljanina pritom uzeta u obzir.

5. 2. NAROD / PUK

Narod je skup državljana kao nositelja suverenosti. Termin se javlja u srednjem vijeku nasljeđujući latinski *populus* (populus Romanus označuje skup svih patricija i plebejaca Rima). Od početaka uporabe puk označuje neprivilegirane pojedince nasuprot plemstvu.

Kao većina, neprivilegirani podanici nemaju druge mogućnosti do nastojanja da svoju većinu prometnu u političku činjenicu. Dok manjina raspolaže častima po rođenju, te odgovarajućom moći i bogatstvom, većini ne preostaje drugo do nastojanje da sve odrasle ljude tretira kao po rođenju jednake i stoga ravnopravne (prirodno pravo).

Već kod Grka *demos* označuje skup političkih subjekata. No atenska demokracija djeluje u okvirima i pod pretpostavkama koje više nisu ponovljive. Ali i kasnije, u promijenjenim uvjetima ostaje ideal vladavine naroda (demokracija).

Razvoj modernih europskih država (u18.i19.st.) dovodi do djelomične reinterpretacije pojma narod. Kako su te države u pravilu temeljene ne dugotrajnoj teritorijalnoj i kulturnoj tradiciji, te etničkoj vezanosti velike većine stanovništva, narod se interpretira kao nastavljač etnosa, dakle kao nacija. To dovodi i do inzistiranja na nacionalnome oslobođenju, najprije kod europskih, a poslije drugog svjetskog rata i kod niza drugih nacija koje nemaju svoju državu. Ta tendencija može se formulirati stavom po kojem se “politička sloboda puka sastoji u tomu da stvori državu”.

Posljedica je tih zbivanja nastojanje da se legitimnost država (posebice legitimnost nastojanja za stvaranjem novih država) utemelji u prošlosti, u “izvornom srodstvu” njihovih stanovnika. **Tako se puk (narod) tumači kao nacija , tj. kao zajednica koja je, u osnovi, proizišla iz srodničkih veza.** Konzekvencija je u političkome i pravnome gubljenju ključnog sadržaja pojma puk. Jer, on označuje zajednicu apstraktnih osoba, tj. osoba koje imaju jednaka prava neovisno o svojim specifičnim (fizičkim, nacionalnim, socijalnim, religijskim, te drugim) osobinama. Ako se inzistira na podrijetlu kao osnovi nekog prava, zajednica ne može biti

dosljedno demokratski ustrojena, a ako se na tome ne inzistira, onda je oslonac na tradiciju prije svega simbolički i ritualno izveden.

Puk je kao zajednica apstraktnih subjekata- državljana, nužno i apstraktna zajednica. Zato on omogućuje postavljanje i rješavanje političkih problema na apstraktnoj razini. U suvremenim zajednicama to se zbiva na posredan, predstavnički način.

Puk svoju suverenost izborima prenosi na predstavničko tijelo- parlament.

Suverenost je svojstvo vlasti da je najviša - vrhovna, neovisna i neograničena; i da iznad nje nema niti jedne više vlasti.

Suverenost (suverenitet) se dijeli na :

- **Unutrašnju** - označava isključivu ovlast države da na svojemu teritoriju i nad svojim stanovništvom nesmetano obnaša najvišu vlast.
- **Vanjsku** – označava priznanje okoline (drugih suverenih država) da neka država ima suverenu vlast.

Od vremena nestajanja monarhija u Europu i nastanka republika (počevši od Francuske revolucije 1789.g.) suveren više nije vladar (kralj, monarh, car), nego narod.
Otada se govori o narodnom suverenitetu.

Problem je što puk ne djeluje uvijek kao skup razumnih individua kojima je stalo do dobra zajednice. Okrenutost pojedinačnim ili posebnim (skupinskim, itd.) interesima može djelovanje puka kakvo pretpostavlja demokratska teorija umnogome omesti. S druge strane, suvremena sredstva propagande, skupa sa sve većom sličnošću uvjeta u kojima velik broj stanovnika modernih gradova (ali i suvremenih država uopće) svakodnevno živi, dovodi do omasovljenja puka. Kao masa, on više nije skup neovisnih i razumnih individua, nego transindividualni subjekt (tj. subjekt koji se sastoji od tisuća, milijuna individua, a djeluje kao jedno biće). Dakako, u takvim uvjetima demokratsko odlučivanje nije smisleno moguće.
Suvremena društvena gibanja utječu na političku suradnju pripadnika puka raznih država, kada je primjerice riječ o miru, ekologiji i sl.

Prema Ustavu Republike Hrvatske u Republici Hrvatskoj hrvatski je narod suveren –
„… vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana.“
Uvodni dio Ustava (preambula) – Izvorišne osnove, sadrže povijesni razvoj nastanka hrvatskog naroda, kojim se dokazuje njegova državotvornost, od 7. stoljeća do danas.

5. 3. NACIJA

Nacija je (klasično određenje) **stabilna i posebna globalna zajednica, koja sebe konstituira kao politički suveren narod, i prema tome raspolaže teritorijem, zasebnom kulturom i autonomnim privrednim (gospodarskim) životom**. Nacija je **izrasla iz slobode građanskog društva i iz preobražene apsolutne monarhije u pravnu državu.** Temelj je građanskog društva moralna, ekonomska i politička sloboda građana, koji na njoj grade svoju posebnu narodnu pripadnost proglašujući je nacionalnošću, odnosno osnovicom političke suverenosti. Prodor nacionalne ideje, po kojoj nacije postaju

jedinom legitimnom osnovicom modernih država, dobio je od svojih početaka (u nizozemskom oslobodilačkom raru u 17.st., a potom u američkoj i francuskoj revoluciji u 18.st.) masovnu podršku kojom je nacionalni pokret rušio feudalni poredak.
Nacija se konstituira kao ideološka i mobilizirajuća snaga, koja kao ideal sadrži niz vrijednosnih orijentacija koje postaju moralnom i djelatnom obvezom milijuna ljudi.

Elementi koji su svojstveni naciji kao zajednici, između ostalog su:
- ideja samostalnosti zajednice,
- zahtjev za njezinim jedinstvom i nedjeljivošću,
- patriotizam,
- ideja bratstva naroda (misli se na razumijevanje i suradnju),
- legitimirana nacionalna volja za političkom moći i za konstitucijom nacionalne države.

Riječ nacija nastala je od lat. *natio* (zajednica nastala proširenjem porodice kao krvnosrodstvenog sustava). Rimljani su rimskom narodu (*populus Romanus*), kao društvu pravno izjednačenih građana, suprotstavljali barbarske divlje nacije (*nationes brutae*) u kojima su pojedinci bili vlasništvo svojih plemenskih vođa i gdje se pravo i razum nisu vinuli iznad nagona i osjećaja.
Kršćanstvo je tijekom srednjeg vijeka uljudilo europske narode i oni su nadolaskom građanske civilizacije počeli upotrebljavati riječ nacija da bi označili nekoliko vrsta narodnog ustrojstva.

1. **Prekomorski, posebice anglosaksonski narodi**, **su riječju nacija definirali onaj aspekt države što se naziva asocijacijom slobodnih građana, i koji kao državna zajednica posjeduju pravnu jedinstvenost, nedjeljivost i nezavisnost.** Velika većina novih poratnih država, pogotovo onih koje su bile engleske i francuske kolonije, prihvatile su i drže se ideje da su država i nacija sinonimi. Trojstvo državljanin - asocijacija – država su ključne kategorije ovog shvaćanja nacije.
2. Drukčije iskustvo i svijest o naciji imaju **europski narodi**. Oni su gradili nacionalnu ideju na tri, za Europu tipična, narodna svojstva: **na zajedničkoj kulturi, etnicitetu i dugotrajnoj povijesti.** Nacija je u tom iskustvu kao tijelo koje se stalno obnavlja u izmjeni pokoljenja, ali koja u toj izmjeni postoji kao jedna te ista.

Prekomorski narodi planski formiraju nove nacije iz uspješno stvorenih država. Ideal nacije ostaju europske nacije; prekomorske takvom stupnju kulturnog jedinstva i etniciteta teže.

Povijest modernog društva poznaje nekoliko perioda uspješnog osamostaljivanja nacija u nezavisne države, kao i nacionalnog oslobađanja od monarha i samodržaca:

1. Revolucije u Nizozemskoj, Velikoj Britaniji, Sjevernoj Americi i Francuskoj dovele su do prvih nacionalnih država (krajem 18.st.).
2. U 19.st. konstituirale su se mnoge nacije – države, od latinoameričkih do onih u Europi (Italija, Njemačka, Mađarska, Grčka, Bugarska, Srbija , itd.)
3. Trećim periodom je smatrano vrijeme nakon I svjetskog rata, kada se raspadaju Austro-Ugarska i Turska.

4. Nakon II svjetskog rata antikolonijalni i nacionalistički pokreti uvjetuju slabljenje i poraze velikih kolonijalnih sila -–u to se vrijeme stvara mnogo novih država u Africi i Aziji.
5. Kraj 20.st. (od 1989. do 1999.god.) karakterizira stvaranje novih nacija-država, do kojih dolazi konfederalizacijom i totalnim raspadom sovjetskog bloka i unitarnih federacija poput Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i Jugoslavije. To peto razdoblje stvaranja nacija-država posljedica je potpune promašenosti i dotrajalosti moderne komunističke diktature koja je ogroman dio čovječanstva silom odvajala od suvremenog znanstveno-tehnologijskog svijeta i njegovih posljedica u privredi, kulturi i općem blagostanju.

Od svoje prve pojave nacija je postala temeljem jedne od najsnažnijih svjetskih ideologija
– nacionalizma.
Ta je ideologija prisutna kao demokratski usmjereni nacionalizam. On naciju želi pretvoriti u državu na temeljima demokracije i zaštite ljudskih prava. Nacionalizam ima i obličje populističkih narodnih pokreta i obličje državne nacionalne politike. U prvoj polovici ovoga stoljeća pojavljuje se u svojim totalitarnim formama kao fašizam, nacionalsocijalizam i komunizam.

5. 4. KLASA

Klasa znači veliku skupinu ljudi koja se od drugih skupina razlikuje po svom položaju u društvu. Različite teorije o društvenim klasama tumače klasne razlike kao razlike između onih koji rade i onih koji dokoličare, razlike između upravljača i onih kojima se upravlja, razlike između bogatih i siromašnih, razlike prema zanimanju, itd.

Klase treba razlikovati od staleža, od društvenog sloja, kao i od kaste. U suvremenim se teorijama razlike prema bogatstvu i profesiji najčešće određuju kao razlike među društvenim slojevima, dok **se klasne razlike ograničavaju na razlike među ljudima s obzirom na njihovo mjesto u sistemu proizvodnje.** Klase su smještene u ekonomskoj sferi. **Ljudi se grupiraju u klase na osnovi različitog odnosa spram mogućnostima proizvođenja i prisvajanja dobara na tržištu, tj. na osnovi različitog položaja na tržištu roba.** Jednu klasu sačinjavaju svi oni pojedinci koji imaju istovjetne životne šanse u raspodjeli materijalnog bogatstva, moć raspolaganja približno istim materijalnim bogatstvima, te sredstvima za stjecanje zarade i dohotka.

5.5. MANJINA

Manjina je skupina unutar društva koja se po svojim obilježjima razlikuje od ostatka društva (većine). Zbog te različitosti ona je uglavnom u nepovoljnijem položaju od većine.

Etnička i nacionalna manjina označava skupinu stanovnika jedne države koja se po svojoj etničkoj/ nacionalnoj pripadnosti razlikuje od većine stanovništva te države.

Pripadnost manjini se određuje prema jeziku, nacionalnosti, etničkoj pripadnosti, rasi, vjeri, a u novije vrijeme i prema mišljenjima, uvjerenjima ili stilovima ponašanja.
Manjine su često predmet diskriminacije (manje ili više), pa je zakonska zaštita manjina i njihovih prava temelj civilizarinih država i društava.

Postoji nekoliko mogućnosti rješavanja pitanja manjina:

- **Asimilacija** – manjina napušta ili gubi svoje običaje i prihvaća kulturu većine u čijem okruženju živi.
- **Prisilno miješanje kulturnih osobitosti većine i manjine** – stvara se novi kulturni obrazac
  Primjer je SFRJ i SSSR – stvaranje novih nacija i novog vrijednosnog sustava.
- **Kulturni pluralizam** – priznavanje istodobnog postojanja i jednake vrijednosti različitih etničkih skupina (primjer: Švicarska)

6. Tipovi političkih poredaka

Politika se ostvaruje u okviru političkog poretka (ili sustava) i izvan njega – u međunarodnoj zajednici.
Politički poredak odlikuje se zajedničkim obilježjima, svojstvenim svim političkim sustavima, ali i posebnostima koje se iskazuju kao posljedica kulturno-povijesnog razvoja svakog pojedinog društva. Politički poreci podložni su promjenama koje su posljedica neprestane dinamike društvenih odnosa.

Politički poredak je oblik organiziranja političke zajednice na određenim načelima i vrijednostima. Razlikujemo ih prema nositelju suverenosti, načinu vladanja i granicama političke vlasti.

Razlikujemo sedam temeljnih tipova političkih poredaka (neki su istovremeno i države):
demokracija, republika, monarhija, aristokracija, tiranija, diktatura i totalitarni poredak.

6. 1.

TIRANIJA (grč. tyrannis-samovlast) je jedan od klasičnih oblika vladavine, koja nije utemeljena u pravu (ilegitimna). Tiranija počinje ilegitimnim dospijećem tiranina na vlast, tj. vladarom postaje osoba koja nije izabrana niti je priznato naslijedila vlast. Tiranija se uspostavlja neovisno o pravnim i običajnim normama koje važe u nekoj sredini, te nema pravne ni političke sigurnosti i zaštite. Životi, vlasništvo i sloboda građana su u potpunosti neizvjesni. To je povijesno prevaziđeni poredak.

DIKTATURA je vladavina jedne ili više osoba koje monopoliziraju svu vlast u državi bez izvanjskih ograničenja i nameću se silom. Uglavnom se koristi za opisivanje modernih političkih poredaka u kojima dolazi do poništenja diobe vlasti, te do nametanja vlasti pojedinca ili skupine koji se oslanjaju na oružanu silu koja ih podržava. Postoji stalna prijetnja primjene nasilja policijom ili vojskom.
Diktator može doći na vlast legalno, pa kasnije ukinuti postojeći pravni poredak (A. Hitler) ili nelegalno – državnim ili vojnim udarom (general Pinochet u Čileu)

MONARHIJA izvorno znači vlast jednoga, jednovlada, monarh u pravilu dolazi na prijestolje po nasljednom pravu i dozivotno obnaša svoju dužnost.
U suvremenom političkom govoru monarhija je vladavinski poredak kakav je u Europi uspostavljen preobražajem feudalnog poretka. Funkcije i sredstva vlasti su centralizirana i koncentrirana na dvoru. Monarhija se ustanovljuje kao vlast koja je bitno podređena interesu vladara i suprotstavljena je republici kao obliku vlasti koji želi ostvariti zajedničko dobro.
Uspostavljanjem apsolutne, jedinstvene i trajne vlasti monarhova vladavina zadobiva suverenost. Monarh je suveren, a njegova volja je izvor zakona u njegovoj državi (apsolutna monarhija). Velika Britanija i danas ima specifični oblik monarhije – tzv. parlamentarnu monarhiju u kojoj parlament ima svu zakonodavnu vlast, ali monarh je državni poglavar.
Tri su temeljna tipa monarhije:

- apsolutna monarhija – monarh je neograničeni suveren koji vlada apsolutistički. Svi dijelovi vlasti pod direktnom su kontrolom monarha.
- ustavna (konstitucionalna) monarhija – vlast monarha ograničena je Ustavom ili zakonom, a sve grane vlasti nisu nužno u njegovim rukama.
- parlamentarna monarhija – monarh dijeli vlast s parlamentom i vladom, a njegova je funkcija uglavnom svedena na reprezentativne, ceremonijalne i simboličke ovlasti.

ARISTOKRACIJA je sistem vladavine u kojem sva politička vlast pripada isključivo odlikovanoj manjini, klasi, staležu ili kasti, koja se smatra i očituje kao elita društva. Elita je grupa osoba koje imaju utjecaj i kontrolu nad nekim ili gotovo svim sektorima društvenog života. Aristotel aristokraciju zove vladavinom najboljih, ali kad počnu vladati u svoju korist onda se pretvara u oligarhiju.
U srednjem vijeku postojale su aristokratske monarhije i aristokratske republike (venecija, Genova, Dubrovnik).
Kasnije se pojam aristokracije vezuje uz povlastice po rodu, imovinskom cenzusu, naobrazbi, profesiji, naslijeđenim društvenim prednostima.

REPUBLIKA (res publica lat. = javna stvar, opće dobro) je tip poretka i oblik države u kojoj vlast imaju izabrani predstavnici. Vlast se dijeli na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Republika se pojavljuje nakon građanskih revolucija nasuprot monarhiji i izražava težnju građanske klase za ukidanjem odnosa između vladara i podanika i predstavlja zahtjev za pravnom i političkom jednakošću građana. U republici je vlast ovisna o volji naroda, a vlast se legitimira na političkim izborima. Suverenitet monarha pretvara se u suverenitet naroda. U republici legalna vlast je temeljena na zakonima koji ne moraju biti pravedni.
Danas se države dijele na monarhije i republike, a republike se dijele na:

- aristokratske republike – vlast pripada dijelu naroda, uglavnom plemstvu (npr. do 18.st Venecija, Dubrovačka Republika)
- demokratske republike – vlast pripada narodu ili njegovoj većini (formalno sve suvremene republike)

- parlamentarne republike – politički sustav u kojem je izvršna vlast odgovorna parlamentu (Austrija, Italija, Njemačka, Republika Hrvatska itd.)
- predsjedničke republike – politički sustav u kojem izvršna vlast ne ovisi o zakonodavnoj, jaka funkcija predsjednika države (SAD, većina afričkih država)

6. 2. DEMOKRATSKI POLITIČKI POREDAK

Demokracija je danas općenito prihvaćena kao najpoželjniji poredak i praktički se poistovjećuje s pojmom moderne države. To potvrđuje i činjenica da sve države, od latinoameričkih do socijalističkih diktatura, sebe nazivaju demokratskima, iako nemaju nijedno obilježje demokracije.

Ideja i riječ demokracija potječu od grčkog pojma ***demokratia*** (demos – narod; kratien-vladati) i označuje **poredak u kojem je na snazi vladavina naroda.**

Dva osnovna tipa demokracije jesu: direktna ili neposredna demokracija i predstavnička liberalna (reprezentativna) demokracija.

DIREKTNA (NEPOSREDNA) DEMOKRACIJA počiva na ideji da se pravedna vladavina može ostvariti samo ako odluke donose zajednički svi građani na koje se one odnose. Građani moraju sami neposredno sudjelovati u procesu odlučivanja. Ovakav oblik poretka najčistije se razvio u atenskoj demokraciji od Klistenovih reformi 507.god.pr.n.e. Prostorna i brojčana ograničenost grčkog (posebice atenskog) polisa omogućila je da njegova demokracija bude direktna, tj.neposredovana vladavina svih građana kao naroda/puka.
Atenska demokracija je počivala na pretpostavci jednake vrline građana, pa u načelu nije koristila izbore. Zato se – budući su svi načelno jednaki, pa i jednako sposobni za javne službe – kockom određivalo tko će obnašati neku od njih. Međutim, status građana (i mogućnost participiranja u vlasti) nisu imale žene, robovi i doseljenici.

U suvremenim društvima taj se model (zove se još i **participativna demokracija**) smatra neprimjerenim jer je nefunkcionalan na razini države (kao politički poredak) u kojoj svi odrasliimaju politička prava te bi svi morali sudjelovati u odlučivanju. Osim toga današnje su države velike, brojnije stanovništvom, a složenost društvenog života zahtijeva stalni angažman nositelja vlasti – što je sve nespojivo s direktnom demokracijom.

Međutim, i danas se u nekim pitanjima primjenjuje participativno načelo, npr. u interesnim grupama ili grupama za pritisak , a na razini države primjer je **referendum** (neposredno izjašnjavanje građana o pitanjima vrlo važnim za društvo- npr. odcjepljenje, ujedinjenje).

PREDSTAVNIČKA LIBERALNA DEMOKRACIJA (REPREZENTATIVNA) je danas najčešće zastupan oblik vladavine, tako da i poreci koji nisu demokratski nastoje

legitimirati vlastito postojanje pozivanjem na demokraciju. Zbog toga je pojam u suvremenim raspravama dijelom izgubio preciznu određenost.

Demokracija podrazumijeva mogućnost kontrole nositelja političke vlasti. Političko odlučivanje i djelovanje u demokratskim sustavima temelji se na stalnom propitivanju stavova javnosti.

Ovaj tip demokracije uvodi **parlament** kao predstavničko izabrano tijelo koje između izbora djeluje umjesto naroda ili puka kao nositelja suverenosti.

Višestranački politički sustav temelj je demokracije jer osigurava javno sučeljavanje različitih političkih stavova među kojima građani prepoznaju onaj u kojem se njihovi interesi najbolje ostvaruju.

Prvi se modeli predstavničke demokracije razvijaju u 18.st. (Velika Britanija, Francuska, Nizozemska, Sjedinjene Američke Države) i s vremenom postaju paradigmom (uzor, obrazac) civilizirano uređenih političkih zajednica.

Demokratska politička kultura je obrazac političkih stavova koji podupire demokratsku stabilnost. Građanska svijest o pripadanju političkoj zajednici očituje se u njihovom razumijevanju i prihvaćanju temeljnih normi političkog života, te trajnom iskazivanju stavova i mišljenja o svim bitnim pitanjima društvenog života.

Mogućnost građana da utječu na nositelje političke vlasti izražena je dvostruko:

- u vrijeme izbora, oni svojom odlukom iskazuju povjerenje u političke stavove stranke za koju glasuju;
- tijekom svog vladajućeg mandata izabrana stranka je izložena stalnoj kritici i političkoj kontroli oporbenih stranaka.

Postojanje slobodne i trajne političke komunikacije između građana i nositelja političke vlasti najstabilniji je politički odnos. Činjenica da od građanskog povjerenja ovisi trajanje mandata nositelja političke vlasti i provedivost političkih odluka temelj je demokratskih političkih sustava.

Politička kultura demokratskih političkih sustava ne znači trajno slaganje građana s nositeljima političke vlasti.

Različitost političkih mišljenja i njihovo javno sučeljavanje, koji pokazuju stupanj političkog slaganja ili protivljenja, trajan su društveni odnos u demokraciji.

Preveliko slaganje unutar političkog sustava negativno bi se odrazilo na ostvarivanje odgovornosti nositelja političke vlasti. Odnos između slaganja i raskola u političkim stavovima nastoji se uravnotežiti kompromisnim političkim djelovanjem, dakle popuštanjem međusobno suprotstavljenih strana. Unutar građanske neusklađenosti između normi i stvarnog ponašanja iskazuju se i odgovori na političko djelovanje nositelja političke vlasti.

Politička kultura unutar demokratskih političkih poredaka temelji se na:

- građanskom poznavanju i prihvaćanju temeljnih normi političkog poretka;
- trajnom sučeljavanju različitih političkih stranaka u kojem građani prepoznaju temeljne razlike u njihovim političkim pogledima;
- svijesti građana o mogućnostima utjecanja na političko odlučivanje.

Predstavnička liberalna demokracija nužno mora biti formalna, proceduralno izvedena sistematska osnova uređenja zajednice unutar koje se riješavaju zbiljska protuslovlja pojedinaca i skupina.

Najvažnije univerzalne procedure i institucije ovakve demokracije jesu:

- **slobodni višestranački izbori političkih predstavnika naroda;**
- **većinsko načelo u procesima izbora i odlučivanja;**
- **trodioba vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu;**
- **uvođenje parlamenta kao najvišeg zakonodavnog tijela na koji narod prenosi svoju suverenost;**
- **demokratski doneseni zakoni usmjereni ka općem dobru zajednice i primjenjuju se, koji vrijede jednako za sve i svima su dostupni (pravna država);**
- **ustavna i pravna zaštita ljudskih prava i sloboda koje vlast ne može jednostrano ukinuti ili ograničiti;**
- **zaštita manjina (nacionalnih, etničkih, vjerskih i ostalih);**
- **slobodno tržišno gospodarstvo (sloboda poduzetništva);**
- **uspostavljanje slobodne javnosti (neometanog protoka informacija)**
- **pluralizam političkih stavova (postojanje oporbe/opozicije).**

Danas se veoma široko raspravlja o opasnostima **"tiranije većine**" unutar sve većih i kompleksnije demokratski uređenih zajednica. Naime, pažnja teoretičara i političara nije više usmjerena prvenstveno na jamstva vladavine većine, nego prije svega na zaštitu manjina, neovisno o načinu na koji se one uspostavljaju, i svakog pojedinca.

Socijalistička doktrina prigovara demokraciji formalnost, usredotočenost na političku razinu egzistencije pojedinca, a zapostavljanje društvene (proizvodne) sfere koja, po tradiciji, kao privatna nije podložna demokratskom reguliranju. Stoga se razvija koncept socijalne demokracije koja bi trebala načela demokracije uvesti i u proizvodnu sferu.

6. 3. TOTALITARNI POLITIČKI POREDAK - NEDEMOKRATSKI POREDAK-

Totalitarni politički poreci su **oni u kojima su sve političke i društvene institucije određene jednim političkim stavom, a politika izražava jednopartijsko mišljenje koje se prihvaća kao jedino ispravno.**

Država teži kontroli svih dijelova društva i nadzoru nad svim vidovima društvenog života. Sve društvene institucije postaju oblici funkcioniranja države u kojoj je koncentrirana sva moć.

To je poredak neslobode, nasilja i straha.

Pridjev **"totalitaran" prvi spominje G. Amendolla 1923.god**. kao oznaku fašističke zloupotrebe izbornog postupka u parlamentu. A 1925.god. , opet Amendolla piše o komunizmu i fašizmu kao "totalitarnim reakcijama" na liberalizam i demokraciju.

U političkoj se teoriji često u analizi **totalitarnih diktatura (fašističke, nacističke i boljševičke)** polazi od Friedrichovog idealnotipskog pojma totalitarizam. Prema **Friedrichu** sve totalitarne diktature imaju šest zajedničkih karakteristika:

1. Postoji u detalje **razrađena ideologija** koja obuhvaća sve bitne aspekte čovjekove egzistencije. Podanici moraju ideologiju bar pasivno prihvaćati i uvažavati. Često se temelji na radikalnom ukidanju postojećeg poretka i realizaciji novog.
2. Postoji **jedna masovna partija koju u pravilu vodi pojedinac, "diktator"**. Partija obuhvaća oko 10% populacije. Čvrsto jezgro partije je strasno i bespogovorno odano partijskoj ideologiji i nastoji pridonijeti njenom sveopćem prihvaćanju. Partija je hijerarhijski i oligarhijski strukturirana.
3. Na djelu je **sistematski teror koji provodi tajna politička policija koju podržava i nadgleda partija.** Teror tajne policije je uperen kako protiv "vidljivih neprijatelja režima", tako i protiv proizvoljno odabranih društvenih grupa. Tajna policija koristi suvremenu znanost, napose znanstvenu psihologiju.
4. Na djelu je, tehnologijski uvjetovan, **potpuni monopol kontrole svih sredstava masovne komunikacije (tisak, radio, TV, film).**
5. Postoji tehnologijski uvjetovan **monopol nad svim oblicima efektivne oružane sile** (policija , vojska).
6. **Centralizirano upravljanje i kontrola cjelokupne ekonomije** od strane državnog birokratskog aparata.

S druge strane **F. Neumann** drži da **totalitarna diktatura kao "najrepresivniji" politički poredak** ima pet bitnih faktora:

1. Izvršen je prijelaz od države koja se temelji na zakonima **(pravna država) u policijsku državu.** U totalitarnim državama **izvršna tijela po svojem nahođenju raspolažu životom, slobodom i vlasništvom podanika.** U pravnoj državi tako nešto nije moguće.
2. Za razliku od liberalnodemokratskih država, u kojima je vlast raspršena, u totalitarnim ona je koncentrirana. U njima **nema mjesta diobi vlasti, federalizmu, višepartijskom sistemu.**
3. Postoji **monopolistička državna partija, koja ima apsolutnu kontrolu nad državom i društvom.**
4. Umjesto pluralističke postoji **totalitarna kontrola društva.** Ne postoji razlikovanje između građanskog društva i političke države. **Društvo je "totalno prožeto političkom vlašću".** Kontrola društva se postiže sljedećim metodama:
    - **principom vođe** – na taj način vrh osigurava svoje vodstvo i podređenost i odgovornost svih ostalih institucija u sistemu samo vođi;
    - **instrumentalizacijom svih društvenih organizacija** od strane vrhovnog vodstva;
    - **stvaranjem stupnjevane elite** vrhovno vodstvo nastoji osigurati "unutrašnju kontrolu masa" i izvanjsku manipulaciju;
    - **atomiziranjem i izoliranjem pojedinaca** koji stoje nasuprot svemoćnoj vlasti. Kao surogat društvenim vezama individua utemeljenih obitelju, tradicijom ili pak prijateljstvom **nameću se nediferencirane masovne**

organizacije unutar kojih je individua još više izolirana i stoga pripravnija za manipulaciju;
- **pretvaranjem kulture u propagandu,** odnosno kulturnih vrijednosti u robe.

5. *Differentia specifica*(značajna,bitna razlika) totalitarnog spram demokratskog poretka je **oslanjanje na teror, odnosno na upotrebu "neproračunljivog nasilja" kao permanentne prijetnje podanicima.**

Prevladavajući značaj za totalitarne režime imaju ideologija i neproračunljivi masovni teror. Ideologijske proklamacije totalitarnog pokreta mogu se realizirati samo na teroristički način; **teror je istinska bit totalitarne vladavine.** Specifični totalitarni teror tajne policije usmjerava se protiv "objektivnog protivnika" kojeg određuje ideologija (npr. Židovi, kritičari komunizma...), a vrhunac mu je politika istrebljenja određenih grupa i naroda (etničko čišćenje, koncentracioni logori).

Borba protiv neprijatelja je *conditio sine qua non* (uvjet bez kojeg se ne može) održanja totalitarnog režima. **Bez postojanja neprijatelja nije moguće postići jedinstvenost i monolitnost.** U modernim diktaturama masovnom primjenom terora stanovništvo se razbija u posve izolirane individue. Zbog osjećaja egzistencijalne ugroženosti i posvemašnje nemoći podanici se odlučuju na tzv. javnu glumu (dvostruko ponašanje). Javno iznose ona uvjerenja koja odgovaraju vlastodršcima, a stvarna zatomljuju i zadržavaju u intimnoj sferi. Rezultat je nasilje nad svojim uvjerenjima, ali goli strah je velik.

Posebna se pažnja poklanja **indoktrinaciji** ("friziranje nauke"- namjerno zavođenje u znanstvenu zabludu) stanovništva, naročito mladih. **Indoktrinacija je proces kojim se ideologija pokušava predstaviti kao znanstveno provjerena činjenica.** Partija preuzima kontrolu nad odgojem mladih, a indoktriniranje je najintenzivnije u obrazovanju.
Staljinistički ideolozi nastojali su nametnuti princip nesebične podređenosti pojedinca "višim" ciljevima države, odnosno "socijalističke domovine". Za to je presudna kontrola sredstava masovnog komuniciranja (manipulacija).

Istočnoevropska društva su pedesetih i šezdesetih godina 20.st. pretrpjela niz preinaka. Naime, nepredvidljivi teror je zamijenjen legalnim sistemom prinude, ukinuta je svemoć terorističke tajne policije i presudna vlast vođe i njegovih pristalica, službena ideologija više ne obuhvaća sva područja čovjekove egzistencije, ne postoji apsolutna kontrola sredstava priopćavanja,itd.
Totalitarni se poredak u razdoblju destaljinizacije pretvara u autoritarni (pr. Jugoslavija nakon 1960.god.). Za razliku od totalitarnog, **on se zadovoljava političkom kontrolom države bez namjere da ovlada cjelokupnim društvenim i kulturnim životom zajednice.**

7. Političke stranke

Političke stranke su društvene grupe koje djeluju na temelju svojeg političkog programa, a cilj je njihova djelovanja pobijediti na izborima i osvojiti političku vlast na temelju koje će ostvarivati svoj politički program.

Svaka politička stranka ima svoj program u kojem su izloženi ciljevi i zadaci političke borbe, a u statutu stranke definiran je način organiziranja i djelovanja stranke (unutarnje ustrojstvo).

Prve političke stranke nastale su u Velikoj Britaniji u 17.st. kao parlamentarne grupe, bili su to vigovci (Whigs) i torijevci (Tories) - danas konzervativci. Trade Union sindikati osnovali su 1906.god. Laburističku stranku koja je danas jedina konkurencija Konzervativnoj stranci.
U ostalim državama Europe stranke se osnivaju u 19.st., a snažno se razvijaju u 20. stoljeću. Prve političke stranke u Hrvatskoj nastale su u prvoj polovici 19. st. u vrijeme oživljavanja nacionalnog identiteta (Ilirska stranka, Narodna stranka, Hrvatska stranka prava).

Pojedinac može odabrati različite načine sudjelovanja u političkom životu, on može biti:

- političar tj. profesionalni funkcioner – sudjeluje u definiranju programa stranke i predstavlja stranku u javnosti;
- profesionalni aktivist stranke – aktivno se angažira u radu stranke i plaćen je za svoj rad (npr. pri izbornoj kampanji);
- neprofesionalni aktivist stranke – aktivan je u radu stranke i nije plaćen za taj rad;
- član stranke – učlanjen je u stranku, ali ne mora (ali može) aktivno sudjelovati u njenu radu;
- simpatizer – nije učlanjen u stranku , ali prati njen rad i na izborima glasa za njezine kandidate.

Političke stranke imaju smisla jedino u demokraciji koja dozvoljava postojanje različitih interesa i gdje postoji mogućnost slobodnog izbora između različitih političkih interesa. **Stranke nastaju na principu dobrovoljnog udruživanja i dobrovoljnog pridobijanja pristalica.**

Političke stranke razlikuju se:

- po svojim političkim programima i ciljevima ,
- po tome koje socijalne slojeve zastupaju,
- po načinu organizacije i obliku političkog djelovanja.

U svakodnevnom političkom životu vrlo se često koristi jedna (neznanstvena) općenita podjela koja je relativna jer ovisi o specifičnostima svake države, podjela na ljevicu, centar i desnicu.
Termini “ljevica” i “desnica” dolaze s kraja 18.st., kada su u francuskoj narodnoj skupštini nakon revolucije 1789. Na desnom kraju (gledajući s položaja predsjedavajućih) sjedili žirondinci koji su štitili interese bogatog građanstva, dok su nalijevo sjedili jakobinci, zaštitnici širih narodnih slojeva.

Smatra se da u cjelokupnom političkom životu (ideja i stvarnosti) postoji:

radikalna - ekstremni su u isticanju vlastite nacije, rase ili vjere; isključivi i
DESNICA netolerantni prema drukčijima od sebe, militantni su (ultradesnica)
umjerena- ističu tradicionalne institucije i vrijednosti- obitelj, crkvu,naciju;
ne teže promjenama (konzervativci, demokršćani)

desni – umjereni politički stav blizak desnici
CENTAR **-** jezičac na vagi između ljevice i desnice, faktor ravnoteže, „srednja struja“
lijevi – umjereni politički stav blizak ljevici

umjerena – reformama želi, u okvirima demokratskih procedura i kapitalizma,
LJEVICA razviti socijalnu državu (socijalna zaštita svih slojeva društva, bez
velikih soc. nejednakosti, socijalna pravda), podržava društvene
promjene i ugrožene slojeve društva (socijaldemokrati)
radikalna – žele radikalnim promjenama ostvariti društvo jednakosti, ekstremni
su u svojim zahtjevima za socijalnom državom (komunisti,
ultraljevičari)

1. Prema vrsti nastanka razlikujemo slijedeće stranke:

   - **konzervativne** – za status quo, ne žele promjene, ističu važnost tradicije, crkve, obitelji, nacije, običaja, povijesti. Protive se naglim promjenama u društvu.

- **liberalne** - nastale su u borbi protiv apsolutnih vlasti, zahtijevajući proširenje prava pojedinaca, slobodnog političkog djelovanja i ekonomska prava. Danas naglašavaju das u prava pojedinca najviša vrijednost društva: prava politika mora biti ravnoteža, ispunjavanje interesa demokratski izabrane većine, uz uvažavanje prava manjina. Ističu slobodu pojedinca, ljudska prava i slobode, slobodu poduzetništva,
slobodno tržište;

- **socijaldemokratske** - reformama žele stvoriti društvo sa što manje nejednakosti, žele
socijalnu pravdu i socijalnu zaštitu svih slojeva društva; Teže poboljšanju položaja radnika, besplatnom zdravstvu i obrazovanju.
Brinu o sigurnosti i zaštiti onih koji su najugroženiji i imaju najmanje zaštite.

- **komunističke** - žele radikalnom promjenom ostvariti društvo jednakih (egalitarno

društvo), ali totalitarno. Bliske po ciljevima socijaldemokraciji, ali mnogo radikalniji. Nakon raspada istočnog socijalističkog bloka , gube na svojoj radikalnosti – postale su umjerenije.

-**demokršćanske** - nastaju na temeljima kršćanskih vrijednosti u novom industrijskom svijetu, temelje se na biblijskom pogledu na dostojanstvo i slobodu muškaraca i žena.
Iako sličnih stavova, u različitim državama imaju različita imena- Konzervativna stranka u UK, Kršćansko - demokratska unija u Njemačkoj, Republikanska stranka u SAD-u. Uglavnom su desni centar.

2. Po tome koje socijalne slojeve zastupaju razlikujemo:
   a) **klasne** - građanske
   seljačke
   radničke
   b) **narodne ili pučke** – ne zastupaju niti jedan sloj, već se obraćaju cijelom narodu;
   idejom nacionalnog bića mobiliziraju velike mase ljudi.

3. Po načinu organizacije i unutarstranačkih odnosa razlikujemo:
   a) **demokratske** – članstvo stranke sudjeluje u kreiranju programa stranke, izboru
   stranačkih vođa ili vodstva i izboru kandidata za izbore;
   b) **nedemokratske** – vodstvo (ili vođa) stranke samo odlučuje o programu i
   politici stranke i izboru kandidata za izbore, a odluke su
   obavezne za sve.

Političke stranke se financiraju:
- manjim dijelom iz državnog proračuna;
- dijelom iz vlastitih prihoda i članarine, vlastite privredne aktivnosti (stranka kao
  gospodarski subjekt) i iz dobrovoljnih priloga pojedinaca i organizacija.

Svaka država zakonom regulira i ograničava načine financiranja političkih stranaka, i u tome postoje značajne razlike od države do države.
Zbog brojnih korupcijskih afera, sve je više tendencija da financiranje stranaka postane u potpunosti transparentno, a naročito tijekom predizbornih kampanja.

8. Interesne grupe i grupe za pritisak

Interesna grupa je skupina pojedinaca koji, povezani jednim ili sa više interesa ili želja, postavljaju zahtjeve drugim grupama ili društvu u cjelini kako bi održali ili promicali svoju poziciju ili ciljeve.

Interesna skupina koja pokušava utjecati na vladajuću strukturu postaje **grupa za pritisak.**
One se razlikuju od političkih stranaka po tome što **ne pokušavaju preuzeti moć u smislu formiranja vlade, već nastoje utjecati na donošenje odluka.** Osim toga, grupe za pritisak pokušavaju utjecati na vlast, ali i na političke stranke.
Osim toga, političke stranke imaju širi program, odnose se na cijelo društvo, a grupe za pritisak se bave svojim uskim interesom.

One imaju jasno izražen cilj i predstavljaju neki određeni interes u društvu. Grupe za pritisak uglavnom uvijek vrše pritisak na one institucije ili grupe koje su najutjecajnije ili najdostupnije za određeni konkretni interes.

Grupe za pririsak mogu biti: a) formalne i trajne (npr. sindikati);
b) neformalne – zbog nekog trenutnog interesa.

Mogu biti:- **protektivne** – one koje štite interese određenih segmenata (skupina) u društvu-
npr. sindikati, udruženja poslodavaca, udruge umirovljenika,
razna profesionalna udruženja i sl.
- **promotivne** – one koje promiču neki određeni cilj, a ne interese određene grupe;
brojnije su i raznolikije po sastavu od protektivnih;
npr. grupe za zaštitu okoliša, skupine za borbu protiv zlostavljanja
djece, različite grupe koje žele očuvati svoj okoliš od zagađenja i
uništenja i sl.

Strategija i taktika grupa za pritisak se razlikuje ovisno o uvjetima, nekada se djeluje na vlast, nekada na političke stranke, ali uvijek na javnost tj. na javno mnijenje.

Djeluju raznim metodama:
- svim oblicima razgovora, nagovora i **pregovora – to je obično prvi korak.**
- **ekonomskim pritiscima,**
- **financijskim prilozima** u fondove političkih stranaka,
- raznim oblicima **građanske neposlušnosti** (kršenjem zakona ukazivati na propuste tj.vlastite interese – npr. neplaćanje poreza, neodaziv na mobilizaciju),
- različitim političkim pritiscima posredstvom javnosti – **prosvjedi, protesti, peticije,masovnim medijima** (najučinkovitiji način za mobilizaciju široke podrške javnosti),
- **ilegalnim metodama – ucjene, mito, korupcija,**
- osiguranjem ekspertize – stručnom suradnjom izravno se utječe na politiku vlade,
- **štrajkom (samo sindikati).**

Grupe za pritisak i interesne grupe često se rabe kao sinonimi, međutim, grupe za pritisak su samo način i metoda djelovanja interesnih grupa.
Sve interesne grupe, organizacije i udruge građana predstavljaju različite oblike organiziranja (slobodnog i samoinicijativnog) izvan okvira profesionalno-radnog i političkog udruživanja u užem smislu. Takav način djelovanja predstavlja integralni element i bitni sadržaj svakog suvremenog demokratskog poretka. To je, između ostalog, način i sredstvo demokratizacije društvenih odnosa, a to znači i socijalizacija ljudske ličnosti, izgrađivanje njezine samoodgovornosti i uzajamnosti.
Svaki oblik manifestacije i upotrebe moći je vrsta "pritiska" u procesima donošenja političkih odluka.
Najmoćnije grupe za pritisak imaju svoja stalna predstavništva u najznačajnijim središtima u kojima se donose odluke koje bi mogle utjecati na njihove interese.

Oko centara zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti formiraju se i djeluju institucije lobija (lobby).

LOBBY

- (engl.- predvorje, hodnik), u parlamentarnoj političkoj praksi predstavlja prostor i aktivnost izvan dvorane u kojoj se legalno i javno donose odluke.

Uglavnom **se privatnim vezama i poznanstvima nastoji djelovati na donošenje političkih odluka.**

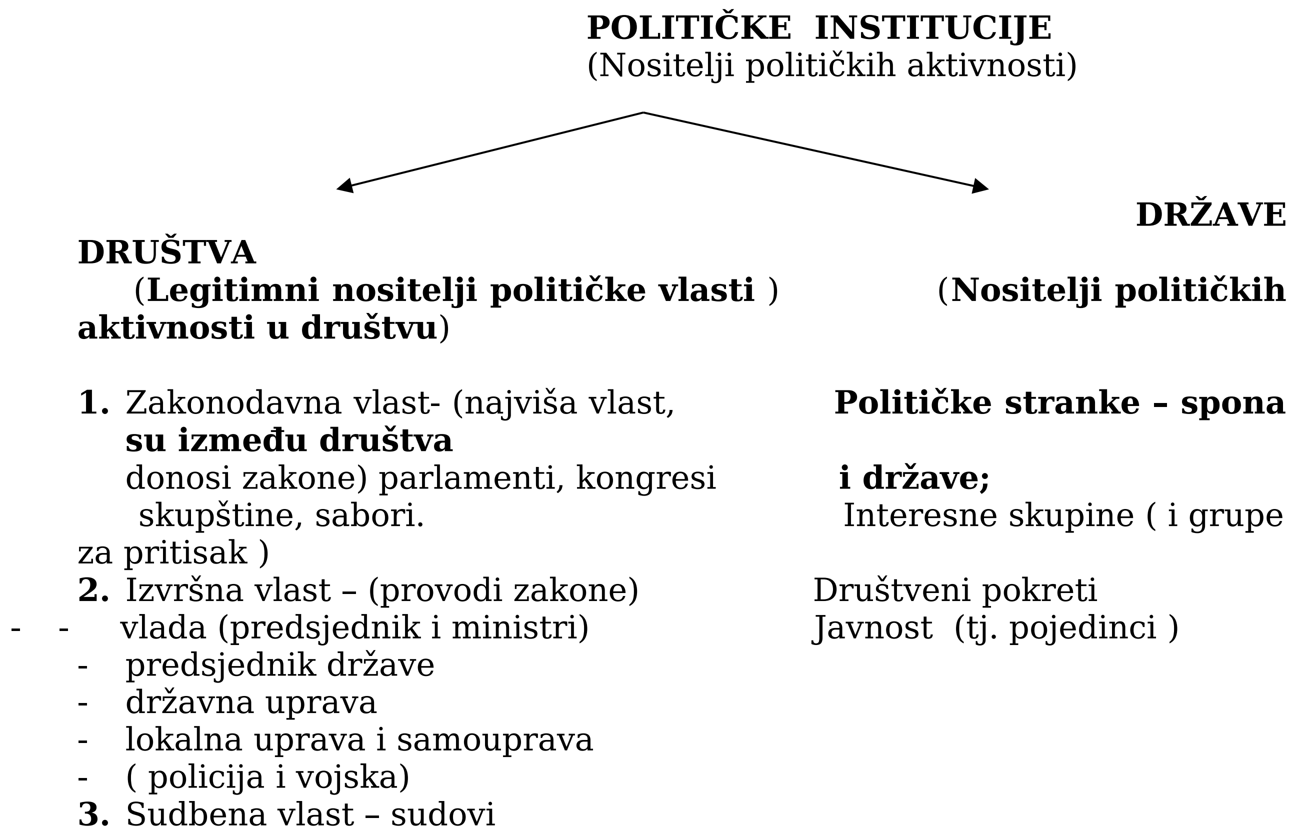
U političkoj praksi parlamentarnih demokracija lobiranje je postalo legalan , ali ipak ne javan način "pripreme odluka". Određene interesne grupe i političke stranke imaju svoje stalne, dobro plaćene agente (lobiste) koji profesionalno vrše ovu "pripremu odluka". Lobiranje koristi **različite forme utjecaja: najčešće osobne veze i poznanstva, različite vrste političkih i ekonomskih ucjena i korupcije ("usluga za uslugu"), prijetnje i slično,** ovisno o značaju odluke koju treba donijeti ili spriječiti, i ličnosti i organa o kojima ovisi donošenje odluke.

Da bi osigurale trajnost, sigurnost i učinkovitost djelovanja svojih lobija, neke grupe formiraju posebne fondove za lobiranje.

Prema interesima koje zastupaju, lobiji dobivaju i različite nazive- npr. medicinski , vojni, nuklearni, poljoprivredni, naftni itd.

Često se oko moćnih i uglednih organizacija i parlamenata najmoćnijih država formiraju **nacionalni lobiji**, koji rade za interese svoje matične države, nacije ili etničke grupe (npr. hrvatski lobby u SAD-u, hrvatski lobby u UN-u, mađarski lobby u EU).

U svakoj državi mogu djelovati **lobiji federalnih jedinica ili regionalni** lobiji , koji najčešće djeluju u političkom i administrativnom centru države (grad u kojem je koncentrirana zakonodavna i izvršna vlast države) da bi promicali interese svoje regije (npr. dalmatinski ili slavonski lobby u Zagrebu tj. Hrvatskoj, škotski lobby u Londonu tj, Velikoj Britaniji).
Lobiranje i drugi oblici grupnih pritisaka u izrazitom su porastu posljednjih godina. Nije riječ samo o kvantitativnom porastu, već i o promjenama u njihovoj strukturi i djelovanju. Dok su ranije te grupe, u pravilu, predstavljale široke asocijacije različitih interesa (razni savezi), one se danas sve više diferenciraju u grupe posebnih interesa.

9. Izbori

Slobodni višestranački izbori temeljni su politički proces modernog demokratskog poretka.
Izborima se postavlja legitimno političko vodstvo neke države. Oni su način prenošenja suverenosti naroda na izabrano predstavničko tijelo tj. parlament čime se tvori sustav predstavničke vladavine.

9.1. MODERNO IZBORNO PRAVO

Izbori počivaju na izbornim pravima ljudi, a danas imamo **moderno izborno pravo** koje je opće, jednako, tajno i izravno.

Opće – znači da svi državljani (neovisno o spolu, rasi, naciji, vjeri, obrazovanju, klasi i dr.), imaju pravo birati i biti birani. Ipak, izborno pravo podrazumijeva određenu starost, državljanstvo, stalno boravište, građansku časnost i mentalnu sposobnost.
Jednako – znači jednaku težinu glasova svih državljana (jedan čovjek = jedan glas); ono isključuje dodatno pravo glasa nekih skupina.
Tajno – znači da odluka birača ostaje nepoznata drugima, time se jamči slobodno izražavanje volje svakog birača. Na biralištima postoje paravani kojima se osigurava

tajnost glasovanja i kutije u koje se ubacuju nepotpisani listići .
Izravno – znači da birači neposredno određuju svoje političke predstavnike.

Moderno izborno pravo ne jamči samo po sebi slobodne demokratske izbore, oni počivaju na dvije pretpostavke:
1. **Mogućnost izbora** – znači da birač može birati između više ponuda (stvarno višestranačje);
2. **Sloboda biranja** – znači da se birač može slobodno odlučiti za jednu od više ponuda, dakle bez prisile, pritisaka i sličnog.

Obje pretpostavke moraju se pravno zajamčiti, što obično sadrži izborni zakon.

9.2. IZBORNI SUSTAVI

Izbori se provode u skladu sa stanovitim izbornim sustavom.
Izborni sustav je skup pravila o pretvaranju glasova u predstavničke mandate (tj. stolice ili mjesta u parlamentu).
Dva su temeljna izborna sustava: većinski i razmjerni:

Većinski izborni sustav

A. **Sustav apsolutne većine** (50% +1) – izabran je onaj kandidat ili stranka koja je dobila natpolovičnu većinu glasova. Najčešće se koristi kod izbora predsjednika ili kad se izabire osoba za jednu funkciju. Vrlo često se dešava da nitko ne dobiva većinu, pa da bi se zadobila većina izbori se odvijaju u dva ili tri izborna kruga. U drugi krug idu dva kandidata sa najvećim brojem glasova.

B. **Sustav relativne većine** – pobjeđuje onaj kandidat ili stranka koja je dobila najveći broj glasova.
Ovaj sustav pretpostavlja **formiranje izbornih jedinica ili okruga** na cijelom teritoriju na kojem se održavaju izbori. Iz svake izborne jedinice birači izabiru isti broj predstavnika, najčešće jednog,koji je dobio najveći broj glasova u određenoj izbornoj jedinici (to može biti i manje od 50% - najčešće i jest).

Prednosti ovog sustava:

- bolja je povezanost zastupnika i njihovih birača, jer su svi iz istog područja (izborne jedinice),
- omogućeno je **formiranje stabilne vlade**, jer najčešće jedna stranka dobije apsolutnu većinu u parlamentu i može formirati jednostranačku vladu. Posljedica ovoga je efikasnije upravljanje političkom zajednicom.

Nedostaci su slijedeći:

- **velike stranke (koje dobiju velik broj glasova) mogu osvojiti nerazmjerno velik broj zastupničkih mjesta** – npr. jedna stranka može u većini izbornih jedinica dobiti najviše glasova (npr. oko 35%) što znači da njezini kandidati iz tih izb. jedinica idu u parlament; na takav način može dobiti mnogo veći postotak mjesta u parlamentu nego što je dobila glasova (npr. oko 75%). Dakle, struktura parlamenta nije vjeran odraz raspoloženja birača, jer stranka za koju je glasalo oko 35% birača,zato što je to relativno najjača stranka, može na ovaj način dobiti i oko 80% mjesta u parlamentu.
- iz istog razloga, **male stranke ostaju izvan parlamenta** – npr. stranka koja stalno dobiva nedovoljan broj glasova da bi bila prva u nekoj izbornoj jedinici neće imati zastupnika u parlamentu. Tako da se može desiti da stranka po svim izbornim jedinicama dobije oko 30% glasova, ali nigdje nije prva, i ostane bez zastupnika u parlamentu.

Razmjerni (proporcionalni) izborni sustav

Ovaj izborni sustav provodi se na način da birači glasuju za **stranačke izborne liste** (a ne za kandidate). U skladu s udjelom u glasovima birača politička stranka dobiva određeni broj mandata u parlamentu (npr. 30% glasova = 30% zastupničkih mjesta). Nakon što se glasovi pretvore u mjesta (mandate) u parlamentu, svaka stranka "šalje" u parlament određeni broj kandidata, počevši od prvog. Dakle, rang ljestvica je bitna na stranačkoj listi; ako je stranka dobila 10 mjesta u parlementu, prvih deset kandidata sa liste ide u parlament.
Predviđa se i tzv. **parlamentarni prag**: da bi ušla u parlament stranka mora dobiti određeni minimalni postotak glasova – 3% ili, češće, 5% glasova. Time se želi spriječiti da u parlament uđe pretjerano mnogo stranaka tj. i one sasvim marginalne koje nemaju nikakav utjecaj kod javnosti.

Prednosti ovog sustava:

- vjernije oslikava odnos snaga među strankama tj. jačinu stranaka u biračkom tijelu.
  Struktura parlamenta je vjeran odraz raspoloženja birača.
- **i malim strankama je omogućen ulazak u parlament** (ali moraju prijeći perlamentarni prag).

Nedostaci ovog sustava:

- budući da na ovaj način u parlament ulazi najmanje nekoliko stranaka, **može doći do poteškoća u tvorbi čvrste parlamentarne većine** (relativno složna većina u perlamentu koja je nužna da bi se donosile odluke), pa **je često nužno formiranje koalicija** (privremeno udruživanje stranaka) da bi se formirala vlada. Rezultat je **često nestabilna vlada**, jer takve koalicijske vlade nerijetko nastaju pod pritiskom, samo zato da bi do vlade uopće došlo. Naravno ima slučajeva gdje su ovi nedostaci uspješno prevaziđeni, pa imamo dugotrajnu i stabilnu koalicijsku vladu.

Većinski izborni sustav postoji npr. u Velikoj Britaniji i SAD-u, i on vremenom stvara sustav dvostranačja (Vel. Brit. – laburisti i konzervativci, SAD – demokrati i republikanci).
Razmjerni izborni sustav prisutan je npr. u Italiji, Austriji, Njemačkoj, i njemu odgovara stvarno višestranačje. Na vlasti su uglavnom koalicijske vlade.

Kombinirani izborni sustav

To je mješavina većinskog i razmjernog izbornog sustava, i moguć je u raznim varijantama.
Prilikom parlamentarnih izbora, za jedan dio parlamenta zastupnici se biraju većinskim sustavom, a za drugi razmjernim izbornim sustavom.

10. Država – temeljna institucija političke vlasti

Država je sustav formalnih političkih institucija koje su uspostavile relativno stabilnu vlast na određenom teritoriju, a podržava ih pravni sustav i zakoni s isključivim pravom na legitimnu uporabu sile u obliku vojske i policije.

Država je, u današnjem smislu, moderna tvorevina i prvi put se uspostavlja u 18.st. jasnim razdvajanjem društva i formalnog aparata njegove regulacije.

Država je trajna politička organizacija ljudi na određenom području. Svoju samostalnost i politički subjektivitet država ispunjava na temelju sljedećih zahtjeva:

- da ima određeno područje – teritorij;
- da na tom teritoriju ima naseljeno stalno stanovništvo;
- da ima suverenu vlast, što znači da na svom području ima vrhovnu pravnu vlast, tj. da je ta vlast nezavisna od svake druge vlasti izvan njezina teritorija;
- da je međunarodno priznata i uključena u međunarodne odnose s drugim državama.

Uoči građanskih revolucija javlja se **ideja o podjeli vlasti u državi. Da koncentracija moći i vlasti ne bi vodila njezinoj zlouporabi (kao što je moguće u apsolutnim monarhijama koje su prethodile modernoj državi), vlast se dijeli na tri relativno odvojene vlasti: zakonodavnu, izvršnu i sudbenu.**

Zakonodavna vlast (**legislativa**) je ona koja **donosi ustav i zakone**, kojima se uređuju (reguliraju) odnosi u državi. Naziv zakonodavnog tijela razlikuje se od države do države – **parlament, skupština, kongres ili skupština.** Ipak, uglavnom svi za predstavničko tijelo koriste pojam parlament.
Nositelji zakonodavne vlasti jesu politički predstavnici naroda koji su izabrani na općim izborima na određeno vrijeme – koliko im traje mandat političkog predstavnika.
Predstavničko tijelo građana koje ima zakonodavnu vlast nositelj je narodnog suvereniteta.
Njegova vlast je najviša vlast u državi i obvezujuća je za sve. Parlament imenuje i nadzire rad nositelja izvršne vlasti – svagdje vladu, a negdje i predsjednika države.

Izvršna vlast (**egzekutiva**) je ona koja na temelju ustavnih ovlasti **provodi zakone te u skladu s njima uređuje društvene odnose** na način da svi poslovi koji se tiču svakodnevnog života građana budu uređeni tako da se zadovolje i ispune glavni interesi i ciljevi politike (školstvo, zdravstvo, gospodarstvo, socijalna politika itd..)
Izvršnu vlast čine vlada i predsjednik države, koji su odgovorni parlamentu.

- **Vlada** se sastoji od ministara pojedinih društveno važnih resora i stručnjaka za pojedina pitanja društvenog života. Na čelu vlade je predsjednik vlade (premijer ili prvi ministar) koji sastavlja vladu (negdje sa predsjednikom države) i odgovoran je za njezin rad. Vlade imaju različit broj ministara i ostalih članova vlade, ovisno o potrebama i propisima pojedinih država. Ipak, većina država u okviru svojih vlada ima slijedeća ministarstva i ministre: gospodarstva, prosvjete, unutarnjih poslova, obrane, financija, vanjskih poslova, kulture.
- **Predsjednik države** državni je poglavar koji obavlja funkcije nositelja vlasti na temelju ustava i predstavlja zemlju u inozemstvu. Može biti biran na neposrednim izborima ili ga može birati parlament. Dužnosti i ovlasti predsjednika određene su ustavom svake države. U nekim državama predsjednik ima veće (predsjednički sustav – SAD i Francuska), a u nekim manje ovlasti (čisti parlamentarni sustav – Italija i Austrija). Predsjednik se bira na određeni vremenski rok – mandat (najčešće na četiri ili pet godina).

Sudbena vlast (**pravosuđe**) u državi provodi i primjenjuje zakone u sporovima među pojedincima, organizacijama, među pojedincima i organizacijama, te pojedincima i državom.

Sudbena vlast u državi djeluje na nekoliko razina. Najviša razina je vrhovni sud koji osigurava jedinstvenu primjenu zakona i ravnopravnost građana, brojni su sudovi nižeg ranga prema mjesnoj i stvarnoj nadležnosti i specijalizirani sudovi (npr. trgovački, vojni, itd.)

Osim sudstva, postoje i drugi organi koji sudjeluju u obavljanju sudske funkcije – tužilaštvo, pravobranilaštvo i odvjetništvo; oni zajedno sa sudstvom čine pravosuđe.
Osim rješavanja sporova, sudovi u nekim državama obavljaju i neke sporedne zadatke. U Hrvatskoj, na primjer, vode registar poduzeća, ovjeravaju i pohranjuju različite dokumente.

U modernim državama nezamislivo je da iste osobe donose i provode zakone, kao što je bilo u predmodernim društvima. **Danas, parlament donosi zakone, a sudovi ih provode. Jedna osoba ne može biti istovremeno član zakonodavne i sudbene (a i izvršne) vlasti.**

Činjenica da različite osobe i različiti organi donose i primjenjuju zakone nije dovoljno jamstvo da se oni neće zloupotrijebiti. Jednako postupanje u bitno sličnim slučajevima i jednaku primjenu zakona na sve može osigurati samo **nezavisno sudstvo** (nezavisno od ostalih grana vlasti i svih ostalih utjecaja). Zato se sucima dodjeljuje poseban, zaštićen položaj u odnosu prema drugim organima vlasti. Zato se suci ne mogu po volji imenovati, razrješavati niti smjenjivati s funkcije; njihova je funkcija najčešće trajna i dobro plaćena.

Suvremene demokratske države strogo razdvajaju te tri vlasti u državi. Njihova međusobna neovisnost glavno je jamstvo autonomije i slobode pojedinca u demokratskoj državi. Nosioci državne vlasti su izborni i politički odgovorni za svoj rad. U svom djelovanju vezani su pravnim pravilima; organizacija vlasti definirana je ustavom, a ostali zakoni i pravni akti moraju biti sa njim usklađeni. Podjela vlasti podrazumijeva da nitko ne može istovremeno biti na funkciji u dvije grane vlasti, jedna isključuje druge.

Poslovi koje obavlja svaka država:

- obrana državnog teritorija (vojska);
- održavanje odnosa sa susjednim i ostalim državama (vanjski poslovi);
- određivanje prava i obveza stanovnika svojeg područja i prisila na poštivanje takvog poretka (zakonodavstvo, policija);
- rješavanje pojedinačnih sporova i određivanje kazni za nepoštivanje pravni pravila (pravosuđe);
- sakupljanje sredstava za obavljanje navedenih zadataka i plaćanje onih koji ih izvršavaju (financije – državni proračun);
- niz općekorisnih poslova – tzv. javne službe – briga oko obrazovanja, zdravstva, prometa, energetike, informacijskih sustava, socijalne skrbi i mnogih drugih.

Državnu vlast i dominaciju kao metodu rješavanja interesnih sukoba u društvu u razvijenim zemljama sve više potiskuje uloga države kao koordinatora javnih službi, regulatora gospodarskog sustava i drugih sustava, te uloga nosioca socijalne odgovornosti za životni minimum (socijalna država).

11. Ustav – temeljni pravno - politički akt države

Ustav je temeljni i najviši akt jedne države kojim se uspostavlja pravni i politički poredak i s kojim moraju biti usklađeni svi postupci i akti javne vlasti i građana. Ustav je izraz suverenosti naroda koji donošenjem ustava odlučuje o ustrojstvu političkog života i poretka zemlje.

U suverenim (samostalnim, nezavisnim) državama ustav je obično pisani dokument usvojen po posebnom postupku koji je složeniji od postupka donošenja zakona, zato i jest na vrhu hijerarhije pravnih normi, najviši pravno- politički dokument.

Sadržaj ustavne materije jest:

- politička organizacija države,
- položaj i uzajamni odnosi najviših organa vlasti,
- ovlaštenja i način donošenja zakona i drugih propisa,
- ustrojstvo političkih institucija koje omogućuju politički život,
- prava, slobode i dužnosti građana.

Razlikujemo ustav u formalnom i materijalnom smislu.

U formalnom smislu, ustav je jedinstveni pisani dokument s najvišom pravnom snagom, juridička (pravna) osnova za pozitivno zakonodavstvo.

U materijalnom smislu, ustav je skup propisa kojima se utvrđuje osnova društveno-političkog uređenja zemlje, državna organizacija, odnosi i djelatnosti najviših organa vlasti, te status i prava građana.

Ustav u formalnom smislu obuhvaća u pravilu i ustav u materijalnom smislu, mada se ponekad ne podudaraju u potpunosti. Naime, većina pisanih ustava relativno su kratki i zahtijevaju dopune u važnim pojedinostima putem posebnih zakona (ustavni zakoni i amandmani). Osim toga i politička praksa unosi običaje koji nisu sadržani u pisanim pravnim aktima, a sastavni su dio ustava u materijalnom smislu.

Ima država koje nemaju ustav u formalnom smislu, kao jedinstveni pisani dokument, ali postoji ustav u materijalnom smislu. Primjer je Velika Britanija u kojoj se ne pravi razlika između ustava i običnih zakona. Ustav je dio običajnih zakona koji imaju dugu tradiciju i nitko ih ne dovodi u pitanje. U takvoj državi najviši organi vlasti, političke institucije, društveni i politički sistem postaje i funkcionira na osnovi formalnih propisa sa snagom zakona ili na osnovi propisa sankcioniranih običajem. Zato možemo govoriti i o običajnim ustavnim propisima.

Po obliku državnog uređenja države mogu biti unitarne ili složene.

Unitarne države su nedjeljive cjeline u kojima je najviša državna (politička) vlast centralizirana i nedjeljiva, primjenjuje se jedinstven zakonodavni sustav na cijelom državnom prostoru – znači, imaju jedan jedinstveni ustav. Primjeri: Italija, Francuska, Hrvatska itd.

Složene države su one koje su sastavljene od više država članica (zemalja, kantona, republika, pokrajina i sl.), od kojih svaka ima svoje organe političke vlasti, svoj ustav, svoje sudstvo, svoja zakonodavna i upravna tijela. Složene države pojavljuju se kao federativne i konfederativne. Federativni ili savezni ustav propisuje načelne norme zajedničke za sve građane federacije ili konfederacije, utvrđuje odnose federacije (ili konfederacije) i posebnih jedinica, određuje podjelu nadležnosti među njima i normira unutrašnju organizaciju federacije. Ustavi federalnih jedinica (članica složene države) moraju biti u skladu s

federativnim ili saveznim ustavom. Primjeri: Sjedinjene Američke Države, Rusija, Švicarska, Njemačka itd.

Već su Heleni pravili razliku između osnovnog ustavnog zakona i običajnog zakona, mada su oni jednaki po svojoj snazi i vrijednosti.

Termin ustav u modernom smislu riječi pojavljuje se prvi puta u francuskoj "Deklaraciji o pravima" 1789.godine. Ta koncepcija ustavnosti odgovarala je novostvorenim klasnim odnosima **kao rezultat klasne borbe građanske klase (buržoazije) protiv feudalnih privilegija i kraljevskog apsolutizma.**

Prve ustavne konstitucionalne akte, koji su zakonski izražavali borbu građanstva protiv apsolutizma provela je **engleska buržoazija** zbog zaštite od apsolutističke samovolje, najvažniji je Bill of Rights (1689. god.).

Američka "Deklaracija nezavisnosti" (1776.) i francuska "Deklaracija o pravima" (1789.) proklamirale su pobjedu buržoasko- demokratskih načela.

Prvi pisani ustavi nastali su u 18. stoljeću kao rezultat uspjele borbe građanstva protiv samovolje vladara, povezani su s nastankom građanske države koja je zamišljena kao pravna država kojom vladaju od naroda izabrani zastupnici (parlamenti). Nova vladajuća klasa htjela je imati političko-pravnu osnovu za sve ostale pravne propise u državi, pa građanske skupštine prihvaćaju ustave kao temeljna načela političkog života u državi.

Prvi pisani ustav nastao je na američkom kontinentu, u državi Virginiji 1776. godine, a zatim je donesen savezni ustav Sjedinjenih Američkih Država 1787.godine. Specifičnost je tog ustava što je nastao kao rezultat revolucionarnog rata za nezavisnost američkog naroda protiv Engleske i zaoštrene klasne borbe poslije završetka rata (1775.-1783.).

U Europi je prvi bio francuski Ustav ograničene monarhije iz 1791.godine, koji je donijela Ustavotvorna skupština. Francuska Deklaracija prava čovjeka i građanina iz 1789. izjednačava primjenu diobe vlasti, uz garancije sloboda i prava, sa samim pojmom ustava.

Najtemeljitije je načelo diobe vlasti razrađeno američkim Ustavom iz 1787.god., čime je postavljen temelj razvitku sustava "kočnica i ravnoteža" na svim razinama i u svim institucijama organizacije vlasti. Samo suprotstavljanje ambicije ambiciji omogućit će djelotvornost ustavnih ograničenja; jedino vlast može ograničavati drugu vlast.

U periodu učvršćivanja građanskog društva i kapitalističkih odnosa donosi se većina ustava, od 1800.-1880.godine doneseno je više od 300 pisanih ustava.

12. Parlament – najviše zakonodavno tijelo vlasti u državi

Parlament je u najširem smislu predstavničko tijelo koje donošenjem zakona, te izborom i nadzorom nad nositeljima izvršne vlasti izražava suverenost naroda.

U užem smislu, za razliku od kongresa i skupštine, parlament je predstavničko tijelo samo u zapadnoeuropskim sistemima organizacije vlasti, nastalim na engleskom uzoru.

12.1. PARLAMENT VELIKE BRITANIJE

Velika Britanija smatra se “majkom” parlamentarizma i po uzoru na njezin parlament nastali su gotovo svi evropski parlamenti.
Britanski parlament sastavljen je od Doma lordova (House of Lords) i Donjeg doma (House of Commons), i smatra se nositeljem ničim ograničene suverenosti, tako da svojim aktima može izmijeniti i sam ustav zemlje.

Razvijao se postupno **od početka 13.st.** iz savjetodavnog tijela monarha (Veliki savjet), u uvjetima **apsolutne monarhije** . Naziv parlament sve se više koristi poslije ulaska u tijelo i biranih predstavnika. Usporedo jača vlast parlamenta na račun monarha. Poslije podjele parlamenta na dva doma (sredina 14.st.) taj naziv je označavao oba doma. U donjem domu nalaze se predstavnici građanstva, niže i srednje klase seoskog plemstva. Dom lordova obuhvaća predstavnike visokog plemstva i visokog svećenstva. Parlament postaje protuža kraljevskoj vlasti, što je rezultiralo uređenjem nazvanim **ograničena monarhija** (vlast monarha je ograničena vlašću parlamenta), koja se vremenom preobražava u **parlamentarnu monarhiju** (parlament ima svu zakonodavnu vlast, a monarh je samo državni poglavar bez stvarne vlasti) – od početka 18.stoljeća.

Glavne upravne poslove obavlja **kabinet (vlada)** kao nositelj izvršne vlasti, na čijem je čelu **prvi ministar**, a oni djeluju pod uvjetom da im je Donji dom izglasao povjerenje. **Prevlast Donjeg doma** uspostavlja se postepeno, jer su u njemu predstavnici klase koja ima glavnu ekonomsku moć. Kako raste ekonomska moć građanske klase u odnosu na plemstvo, tako raste i njezina politička moć, tj. utjecaj u Parlamentu. Nakon 1911.god. Dom lordova gubi gotovo svu moć i utjecaj, mada članove imenuje monarh doživotno ili nasljedno.

U Velikoj Britaniji se **zakoni koje donosi parlament smatraju značajnijim od nepisanog ustava**. Odluke se donose većinski u Donjem domu, ali u stvarnosti disciplinirana većina samo potvrđuje odluke prvog ministra. Zbog dvostranačja i većinskog izbornog sustava u Velikoj Britaniji uvijek jedna stranka ima apsolutnu većinu u Parlamentu, koja formira jednostranački kabinet. Zbog postojanja stranačke stege (stranačka disciplina) zastupnici automatizmom samo potvrđuju odluke kabineta. Ovakvo je ponašanje prisutno u velikoj većini parlamenata.
U drugim državama parlament je podređen ustavu koji definira djelovanje, ovlasti, obaveze i zadatke parlamenta.

12.2. AMERIČKI USTAVNI MODEL

U Sjedinjenim Američkim Državama vlast se dijeli na tri ravnopravne “grane” vlasti, od kojih svaka djeluje u svojoj domeni.

1. – zakonodavna vlast - **Kongres** — **Predstavnički dom** / **Senat**

2. – izvršna vlast – **Predsjednik** (nema vlade u europskom značenju) **imenuje državnog tajnika** koji je na čelu kabineta i direktno mu je podređen i odgovoran.

3. – sudbena vlast – **Vrhovni sud** je najviši po rangu

Kongres donosi zakone, Predsjednik vodi brigu da se oni vjerno izvršavaju i ima relativno velike ovlasti, a Vrhovni sud daje pravorijek kada se pojavi sumnja u pogledu konkretnog zakona. Sud također nadzire poštivanje ustava i intervenira kada ga bilo tko, uključujući i Kongres, po njegovu mišljenju krši. Članovi legislative (zakonodavne vlasti) ne mogu biti članovi egzekutive (izvršne vlasti), kao ni pravosuđa (sudbene vlasti).
Kongres se, zbog federativnog uređenja države sastoji od dva doma: Predstavničkog doma i Senata.

Dioba vlasti u američkom ustavu ne iscrpljuje se postojanjem triju vlasti, već je provedena u gotovo svim detaljima razdiobe nadležnosti, tvoreći **sistem "kočnica i ravnoteža"** tako da se suprotstavljanjem nositelja pojedinih funkcija spriječava prevlast bilo kojeg od njih. To izražava i izborna osnova najviših organa federacije: u **Predstavničkom domu** zastupljeni su građani koji biraju po jednog kongresmena u svakoj od 435 izbornih jedinica. U **Senatu** su po dva senatora iz svake države-članice federacije. Kongresmeni se biraju na dvije godine; senatori na šest godina , ali svake dvije godine bira trećina od njih. Budući da predsjednika SAD-a u suštini biraju neposredno građani na četiri godine, vidi se kako su tvorci američkog ustava i na taj način nastojali osigurati međusobnu neovisnost najviših organa vlasti.

12.3.OSNOVNE FUNKCIJE PARLAMENTA

Uglavnom svi parlamenti imaju nekoliko obaveznih funkcija:
- **odobravanje državnog proračuna (budžeta – plan prihoda i rashoda države u kalendarskoj godini) i nadzor nad njim**, - vlada predlaže parlamentu nacrt proračuna koji mora sadržati izvore "punjenja" proračuna i raspodjelu tog novca na sve korisnike proračuna;
- **donošenje ustava i zakona, i kontrola njihova izvršavanja;**
- **formuliranje temeljnih pravaca politike koju provode izvršni organi vlasti**;
- **izbor nositelja izvršne vlasti** – vlade, a negdje i predsjednika države,te **opći nadzor** i ostvarivanje odgovornosti nositelja izvršne vlasti.

Ključna funkcija parlamenta je kontrola izvršne vlasti, njezino naglašavanje karakterizira uspješan parlament.

U zakonodavstvu zbiljska uloga parlamenta ne dolazi do izražaja onako kako to propisuju ustavi, zakone pripremaju izvršni organi koji ih samo provode kroz parlament (automatizam). Tamo gdje se, kao kod nas, inzistira na uređivanju svih odnosa zakonima, oni se često izglasavaju, a

da se zastupnici uopće nisu upoznali s njihovim sadržajem. Zbog toga sve suvremene države putem tzv. delegiranog zakonodavstva povjeravaju regulatorne funkcije izvršnim organima, pridržavajući si pravo nadzora.

Dvodomni parlamentarni sustav smatra se nužnim u složenim državama (federacije i konfederacije), ali ga primjenjuju i unitarne. U Francuskoj, Italiji i drugim europskim parlamentarnim državama pored neposredno izabranog predstavništva postoji i Senat, koji se često bira posredno (biraju ga posebna biračka tijela ili se za izbor zahtijeva veća životna dob), i u pravilu na duži rok nego predstavnički dom. To se obrazlaže nužnošću osiguranja stabilnosti i kontinuiteta politike parlamenta, te kočenjem naglih i nepromišljenih odluka. Hrvatska je imala dvodomni sustav od 1990. do 2001., kada je ukinut Županijski dom Sabora, pa tada postaje jednodomni parlament Hrvatski sabor.

U situaciji veoma podijeljenih političkih snaga i postojanja velikog broja političkih stranaka, a naročito onda kada veliku snagu u parlamentu imaju nedemokratske snage, javlja se problem nestabilnosti vlade koji može ugroziti i samo postojanje parlamentarizma.

Zbog toga su neke zemlje nastojale , **pomicanjem težišta vlasti iz parlamenta, racionalizirati sistem i smanjiti opasnost blokiranja djelovanja državnih institucija ograničavajući odlučujuću ulogu parlamenta, uz očuvanje njegove nadzorne i izborne funkcije.**

13.Parlamentarizam

Parlamentarizam u širem smislu predstavlja sustav predstavničke vladavine u kojoj se suverenost naroda izražava na općim, slobodnim i višestranačkim izborima.

U užem smislu to je sustav parlamentarne vlade kao oblika organizacije vlasti u kojem izvršna vlast politički odgovara pred parlamentom; karakterističan je prvenstveno za evropske liberalne demokracije.

Parlamentarizam u širem smislu poklapa se s pojmom predstavničke liberalne demokracije, dakle, to su svi suvremeni demokratski poreci.

Među njima razlikujemo tri tipa vladavine:

1. **“Čisti” parlamentarni tip vladavine** (parlamentarizam u užem smislu)
2. **Predsjednički politički sustav**
3. **Polupredsjednički sustav vladavine**
4. **Skupštinski sustav**

Koncepcija predstavničke vladavine **(parlamentarizam u širem smislu)** polazi od spoznaje da građani jesu temelj i izvorište vlasti (narodna suverenost), ali je nemoguće da neposredno donose političke odluke. Suprotnost mu je poredak direktne demokracije.

Zbog toga se narodna suverenost vrši izborom predstavnika koji u ime građana u općem interesu vrše funkcije vlasti i njihovim periodičnim podvrgavanjem provjeri putem ponovnih izbora. Interesi ljudi su po prirodi stvari različiti, pa predstavnička vladavina nužno podrazumijeva slobodu udruživanja u političke stranke i druge oblike interesnog

okupljanja. Svrha je izborne utakmice među strankama – omogućiti javni dijalog o problemima političke zajednice i razborito organizirati sudjelovanje građana u donošenju političkih odluka. Budući da vršenje vlasti uključuje i mogućnost zloupotrebe, nositelje javnih funkcija je potrebno nadzirati. Vlada odgovara parlamentu i javnosti, koji je nadziru (odgovorna vlada).

Teoretski svugdje vlada parlament; u stvarnosti on imenuje nositelje izvršne vlasti, te nadzire, verificira (potvrđuje, ovjerava) i usmjerava njihovo postupanje.

1. **"Čisti" parlamentarni tip vladavine** (parlamentarizam u užem smislu) blaži je oblik primjene diobe vlasti; to je sustav poremećene ravnoteže u korist izvršne vlasti. Najvažnija mu je značajka **politička odgovornost vlade pred parlamentom**. Vlada ostaje u funkciji dok uživa povjerenje većine zastupnika u parlamentu. Da bi provjerila stav biračkog tijela prema svojoj politici, vlada može raspustiti perlament (što na savjet vlade čini državni poglavar) i raspisati izbore za novi parlament. Državni poglavar nije politički odgovoran i ne može biti opozvan, ali upravo zato odluke donosi jedino uz "premapotpis"(supotpis) nadležnog ministra, koji time preuzima odgovornost. Državni poglavar uglavnom ima proceduralne i ceremonijalne ovlasti, a funkcija sa najviše političke moći je prvi ministar (predsjednik vlade, premijer). Formalno, parlament može izglasavanjem nepovjerenja opozvati vladu. U stvarnosti, međutim, vladu nije moguće srušiti dok je stranačka većina u parlamentu disciplinirana. Postoje dva oblika ovakvog parlamentarizma: a) dvostranački parlamentarizam – zbog izbornog sustava relativne većine pobjednička stranka dobiva apsolutnu većinu u parlamentu, a vlada je jednostranačka – Velika Britanija; b) većinski parlamentarizam – postoji više stranaka, česte su predizborne i parlamentarne koalicije, pa i takve vlade – Njemačka, Austrija, Italija, Španjolska,Island, Finska, Grčka, Portugal td.
   Tipičan primjer ovog sustava je Velika Britanija, koja, uz islandski, ima najstariji parlament na svijetu

2. **Predsjednički politički sustav** je sasvim drukčiji ustavni model vlasti. Predsjednik se bira na slobodnim izborima i odgovoran je politički. Naravno da je i ovdje predstavničko tijelo najviše zakonodavno tijelo, ali predsjednik ima najveće izvršne ovlast (isto kao i vlada u prethodnom sustavu), međutim ne može biti opozvan, osim ako prekrši ustav. To u stvari i nije oblik parlamentarizma, jer vlada ne proizlazi iz parlamentarne većine, već je sastavlja sam predsjednik države. Ovakav model vlasti primjenjuje se u SAD-u.
   Predsjednik SAD-a je samostalan i nezavisan, bira ga narod i nije odgovoran Kongresu (iako je u stvarnosti brojnim nitima povezan s njim), što je u skladu s načelom odvojenosti egzekutive i legislative (sustav "kočnica i ravnoteže"). Predsjednik je istodobno šef države i nositelj cjelokupne izvršne vlasti. On je ujedno i predsjednik vlade u evropskom značenju riječi, iako ustavno-pravno vlada formalno ne postoji; on je šef, a ne predsjedavajući u odnosu na kabinet (koji je savjetodavno tijelo predsjednika). Ni predsjednik ni kabinet (ni državni tajnik koji je na čelu kabineta) nisu odgovorni Kongresu;ali ga u skladu s načelom organizacijske i funkcionalne odvojenosti izvršne i

zakonodavne vlasti, ne mogu niti raspustiti. Čisti predsjednički sustav ne primjenjuje nijedna evropska država (Francuska je najbliža tome).

3. **Polupredsjednički sustav vladavine** je takav oblik u kojem predsjednika države tj. državnog poglavara biraju neposredno birači, on i vlada dijele,i pravno i zbiljski, ustavne ovlasti, ali predsjednik države ima veće i olučujuće ovlasti, što ga čini i ustavno i politički moćnijim od vlade. Vlada je odgovorna i parlamentu i predsjedniku države, a proizlazi iz parlamentarne većine. Ovakav sustav primjenjuje se u Francuskoj, Rumunjskoj, Estoniji, Rusiji.

4. **Skupštinski sustav** primjenjuje načelo jedinstva vlasti i u suštini nije uopće tip parlamentarizma.Sva su zakonodavna i izvršna ovlaštenja koncentrirana u najvišem organu vlasti, saveznoj skupštini (parlamentu). Švicarska je jedina zemlja koja je za oblik državne vlasti izabrala konventski ili skupštinski sustav. Budući da je ona i federativno uređena država, osnovni princip federalizma je vertikalna podjela vlasti. Savezna skupština sastoji se od dva ravnopravna doma: Nacionalnog vijeća i Vijeća kantona. Izvršna vlast u Švicarskoj je Savezno Vijeće sastavljeno od sedam članova koje bira Savezna skupština na četiri godine. Oni ne mogu biti istodobno i članovi Skupštine, koja svake godine naizmjenično bira po jednoga od njih za predsjednika Konfederacije (federacije) i predsjedavajućeg Saveznog vijeća (vlade). Pri sastavljanju Saveznog vijeća, Skupština vodi računa o kantonalnoj, jezičnoj, vjerskoj, regijskoj i stranačko-političkoj zastupljenosti. Savezno vijeće (vlada) obavlja izvršnu funkciju, ali ono nema svoj program već provodi volju Savezne skupštine. Švicarski politički sustav odlikuje se i kompleksnim federalizmom te primjenom oblika izravne i poluizravne demokracije (referendum i narodna inicijativa).

Ravnoteža i utjecaj između vlade i parlamenta označavaju parlamentarni politički sistem, mada vidimo da većina poredaka ima sustav poremećene ravnoteže u korist izvršne vlasti (bilo vlade, bilo predsjednika).

Potreba da se u složenim višestranačkim uvjetima formira vlada, koja uživa povjerenje većine zastupnika u parlamentu, rezultira čestim stvaranjem koalicija – najčešće su u sustavima sa razmjernim izbornim sustavom tj. tamo gdje nema dvostranačja.

Koalicija izvorno znači grupu ljudi (zastupnika, političkih stranaka) koji se privremeno udružuju zbog postizanja nekih ograničenih zajedničkih ciljeva. Razlozi mogu biti: prije izbora da bi se dobio što veći broj glasova i da bi se pariralo nekoj jakoj stranci, ili poslije izbora u parlamentu da bi se formirala vlada (jer je potrebna volja apsolutne većine). Članovi koalicije labavije su povezani nego članovi istih stranaka, obično se sklapaju koalicijski sporazumi koji definiraju odnose političkih stranaka u koaliciji. Takvim sporazumom, uglavnom, stranke ne gube autonomiju.
U kriznim situacijama znanost preporuča formiranje tzv. velike koalicije,tj. udruživanje stranke na vlasti i stranaka u oporbi.

Parlamentarizam uvijek uključuje i postojanje **oporbe (opozicije)** koja predstavlja pojavu drukčijih ili suprotnih stavova ili pokreta u odnosu na vladajuće ili one koji formalno prevladavaju u vlasti. To mogu biti: političke stranke, interesne grupe- grupe za pritisak, socijalni pokreti, pojedinci- javne ličnosti i sredstva masovne komunikacije (masmediji).

Glavne funkcije oporbe:

- zastupa interese koje nedovoljno predstavlja stranka na vlasti;
- daje informacije o reagiranju javnosti na politiku stranke na vlasti;
- ukazuje na postojanje drugačijih pogleda u društvu;
- pomaže razvoju demokracije jer predstavlja instrument preko kojeg javnost može utjecati na vlast; ona je spona između vlasti i javnosti;
- kritikom i ukazivanjem na propuste stranke na vlasti, pomaže joj da sama sagleda svoje propuste.

Negdje se stvara i **"vlada u sjeni"** – oporbena vlada koju financira država, a i ne mora; ona nema stvarne političke ovlasti, ali radi isti posao kao i prava vlada i time joj pomaže u radu. To je izraz političke mudrosti koja polazi od spoznaje da "svaka vlada može više naučiti iz kritike svojih protivnika, nego iz pohvala svojih laskavaca"(H. Laski.).

Sudbina tzv. socijalističkih režima najbolje je pokazala kako gušenje i zabrana djelovanja oporbe vodi teškim promašajima,i u krajnjoj liniji – propasti režima.